

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: 378.064.3

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
педагогіки

_____ І.М. Савицька

_____ Р.В. Сопівник

«___» _____ 2023 р.

«___» _____ 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО
СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ»

Спеціальність:

011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітньо-професійна програма:

«Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми:

«Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми _____ к.п.н. ЧЕРЕДНИК Лідія Миколаївна

Керівник магістерської роботи _____ к.п.н. Чередник Лідія Миколаївна

Виконав: _____ Мироненко Юлія Михайлівна

КИЇВ-2023

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: 80 с., 6 таблиць, 9 рисунків, використаних джерел - 50 найменувань, 2 додатки.

Об'єкт дослідження – процес підготовки майбутніх педагогів.

Предмет дослідження – формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

Мета дослідження: теоретичне та експериментальне дослідження культури професійного спілкування майбутніх педагогів

Методи дослідження

- теоретичні: аналіз і синтез – для визначення проблеми, пошуку, формулювання мети й завдань дослідження, термінологічний аналіз – для визначення основних базових понять дослідження; індукції та дедукції, систематизації й узагальнення – для виділення та обґрунтування особливостей формування професійного спілкування майбутніх педагогів.

- емпіричні: анкетування, тестування, інтерв'ювання, спостереження – для з'ясування стану сформованості професійного спілкування майбутніх педагогів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – для перевірки ефективності методів формування професійного спілкування майбутніх педагогів.

У першому розділі з'ясовано теоретичні засади проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів, виявлено зміст та характеристика культури професійного спілкування майбутніх педагогів. Крім цього охарактеризовано фактори формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

У другому розділі на етапі констатувального експерименту було з'ясовано вихідний стан сформованості професійного спілкування майбутніх педагогів з подальшим аналізом та узагальненням отриманих даних.

Формувальний етап передбачав упровадження методики формування професійного спілкування майбутніх педагогів.

Контрольний етап передбачав здійснення порівняльного кількісного та якісного аналізу рівнів сформованості професійного спілкування майбутніх педагогів та проведення статистичної обробки отриманих даних.

Культура, спілкування, професійне спілкування, педагоги, майбутні педагоги, студенти.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	9
1.1. Поняття культури професійного спілкування педагогів	9
1.2. Зміст та характеристика культури професійного спілкування майбутніх педагогів	17
1.3. Фактори формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів	24
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	34
2.1. Організація та методи дослідження	34
2.2. Запровадження програми з формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів	48
2.3. Аналіз результатів дослідження	57
2.4. Рекомендації щодо формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів	61
Висновки до розділу 2	69
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

НУВБІП України
 Актуальність теми дослідження. Спілкування має велике значення у формуванні психіки людини, її розвитку та у формуванні раціональної поведінки. Завдяки спілкуванню людина вдосконалює власну особистість, набуває багатьох пізнавальних здібностей і вищих якостей. Проте для сучасної людини загалом, і педагога зокрема, спілкування є не стільки розкішшю, скільки життєвою та професійно необхідною потребою. Педагогічне спілкування – це професійне (ділове) спілкування, яке має певні педагогічні цілі. З його допомогою встановлюється взаєморозуміння, змінюються думки і ставлення людей. Професіоналізм у сфері педагогічного спілкування базується, насамперед, на психологічних знаннях, які набувають все більшого значення в діяльності педагога.

НУВБІП України
 Актуальність дослідження професійної культури сучасного педагога полягає в реформуванні суспільства, яке закономірно супроводжується оновленням усіх соціальних інститутів і систем, у тому числі й системи освіти. Це передбачає необхідність оновлення змісту і технологій навчання, а також підготовки педагога, здатного вирішувати складні соціально-педагогічні завдання, адже особистість педагога є ключовою фігурою, яка визначає стан освіти. Нині у зв'язку зі зростанням ролі загальномолодських цінностей у суспільстві, активізацією культуротворчої функції сучасної освіти велике значення надається педагогу як носію культурних традицій, професійно-педагогічної творчості, педагогу, який вміє вміти виховувати культурні досягнення в сучасній освіті забезпечити не лише передачу готових знань, а й уміння розвивати індивідуальність.

НУВБІП України
 Сучасний педагог має бути широко освіченим, високоморальним і гуманістично орієнтованим. Останнім часом стало очевидним, що результати соціально-економічного і духовного розвитку суспільства, поява поколінь молоді, що вступає в самостійне життя, безпосередньо залежать від рівня її культури і професійної підготовки, широти інтересів і громадянської позиції.

Соціально-економічні зміни, різке збільшення обсягів наукової інформації на фоні загальної кризи в системі освіти призвели до необхідності суттєвого оновлення цілей, завдань і змісту педагогічної освіти, що, у свою чергу, вимагало розвиток нової парадигми освіти, що відповідає потребам суспільства, що оновлюється. Причому процес формування професійної культури педагога в педагогічному процесі має здійснюватися на основі методологічної позиції щодо особистості як суб'єкта діяльності та її цілісності.

Педагогічна культура педагога розглядається як багатогранна якість особистості, яка забезпечує успішність його педагогічної діяльності на всіх її ієрархічних рівнях, у всіх її соціально-психологічних, технологічних, морально-естетичних складових.

Однією з головних цілей підготовки майбутніх педагогів є готувати їх для професійного спілкування з дітьми, з навколишнім світом. Оскільки спілкування – це складова частина людського буття, атрибут цілісної комунікативної діяльності майбутнього педагога, важливою ланкою у професійній підготовці студентів є формування у них основ комунікативної культури.

Здатність до культурного спілкування у професійній сфері можна і потрібно розвивати у студентів ВНЗ – майбутніх педагогів, оскільки володіння ефективними способами правильної та культурної організації спілкування багато в чому визначає успішність професійної діяльності, забезпечує швидку адаптацію та високий рівень професіоналізму молодого спеціаліста. Очевидно також, що для ефективної взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу (учнями, батьками, колегами, адміністрацією університету тощо) у різних сферах педагогічної діяльності, успішної реалізації своїх життєво важливих потреб майбутній педагог повинен мати високу кваліфікацію рівня професійної культури.

Об'єкт дослідження – процес підготовки майбутніх педагогів.

Предмет дослідження – формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки.

Мета дослідження – теоретичне та експериментальне дослідження культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Розкрити поняття культури професійного спілкування педагогів.

2. Вивчити зміст та характеристику культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

3. Охарактеризувати фактори формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

4. Провести експериментальне дослідження проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

5. Запровадити програму та розробити рекомендації щодо формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

Методи дослідження – теоретичні: аналіз, синтез та узагальнення літератури по темі дослідження; емпіричні: спостереження, бесіда, анкета «Студент про педагогічне спілкування», анкета «Взаємодія з навчаючими», тест «Оцінка рівня комунікабельності», анкета «Мотиви навчання», тест «Оцінка самоконтролю у спілкуванні».

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що з'ясовано поняття, зміст та характеристику культури професійного спілкування майбутніх педагогів, розроблено програму оволодіння студентами культурою професійного спілкування; визначено та сформульовано основні умови успішного формування професійного спілкування майбутніх педагогів.

Практичне значення дослідження. В результаті дослідження розроблено методичні рекомендації, що забезпечують цілеспрямоване формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

Результати та висновки дослідження можуть бути використані у лекційних та практичних курсах, включених до програм педагогічних вузів, університетів, системи підвищення кваліфікації педагогів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків та списку використаних джерел (має 50 найменувань).

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

1.1. Поняття культури професійного спілкування педагогів

Педагог – це людина, яка навчає і виховує. В очах вихованців він спочатку і підсвідомо є досконалістю, взірцем для наслідування. Тому стиль спілкування педагога, стиль поведінки, спосіб мислення та світогляд сприймаються, копіюються та успадковуються учнями. Ця обставина накладає особливу відповідальність на педагога та рівень його культури, а поняття «педагог» виходить далеко за рамки професії і стає способом його життя. Складність і багатогранність педагогічної діяльності, різноманітність навчальних завдань, що вирішуються, зумовлюють зміст і рівень розвитку професійного спілкування. Чим змістовнішою за обсягом і характером є педагогічна діяльність, тим багатогранніше і різноманітніше спілкування, його межі, види, спрямованість, методи. Професійна педагогічна діяльність також формує вимоги до спілкування, визначає його культуру [3, с. 104].

Найважливішою умовою успішної педагогічної діяльності є готовність до педагогічного спілкування.

Педагогічна майстерність педагога ґрунтується на мистецтві спілкування. Спілкування – це зв'язок між людьми, що веде до виникнення психічного контакту, що виявляється в обміні інформацією, взаємовпливі та взаєморозумінні. Специфіка педагогічного спілкування полягає в тому, що під час його здійснення комплексний вплив учителя на учня здійснюється таким чином, щоб забезпечити ефективне навчання, виховання та розвиток нової особистості. Через спілкування досвід поколінь передається новому поколінню.

Педагогічне спілкування – це засіб вирішення власних освітніх або виховних цілей, ініціатором, організатором і головним розпорядником яких є педагог. Значний вплив на розвиток особистості виконавця, зокрема на ті якості, які він реалізує у спілкуванні, має педагогічна діяльність. Педагога з

великим стажем роботи завжди можна впізнати за тоном (вимогливий, владний або повчальний), за виразом обличчя (воно чітко виражає оцінку дій партнера). Такі педагоги часто бувають категоричними у своїх висловлюваннях, чи схильні нав'язувати свою думку, намагаються подолати опір партнера, незважаючи на його причини, прагнуть до надмірної нормативності поведінки.

Це наслідок тривалої рольової взаємодії, в якій педагог виступає як домінуюча, авторитарна сторона з правом переваги, контролю та оцінки. Тому важливим завданням педагога є постійне самоспостереження за своєю поведінкою в ситуаціях поза рольовим спілкуванням, щоб своєчасно вловити в ньому ті

зміни, які в результаті можуть закріпитися і стати стійким стилем спілкування.

Не менш важливо враховувати ті аспекти педагогічного спілкування, які стосуються інтересів учня. Специфіка роботи педагога полягає ще й у тому, що

в ситуаціях взаємодії він несе подвійне навантаження: він повинен не лише враховувати можливі дії партнера, а й розгортати спілкування таким чином,

щоб воно мало виховну, виховний і розвиваючий ефект. Він повинен враховувати можливі труднощі, з якими стикається вихованець у процесі спілкування, проявляти ініціативу у спілкуванні та відповідальність за взаємодію [9].

Стиль спілкування, який задає педагог, суттєво впливає на ставлення студентів до свого предмету. Велика дистанція, яку встановлює педагог між собою та учнями, часто призводить до того, що студенти бояться звертатися до

нього за поясненнями, приховують своє нерозуміння. Занадто близька дистанція, неформальні стосунки можуть викликати в студентів ілюзію

необов'язковості, небажання вивчати предмет. Конфліктні відносини, що виникають з педагогом, можуть призвести до ігнорування навіть його справедливих вимог. Упереджене ставлення педагога до учня, неадекватна

недооцінка його здібностей і знань, нетактовність у спілкуванні можуть завдати

глибокої емоційної травми, внаслідок чого навіть після закінчення університету, у самостійній професійній діяльності доступ до відповідних знань може бути або заблокований, або актуалізовані сліди пережитого.

Готовність до педагогічного спілкування включає: володіння основами педагогічного спілкування, його функціями, закономірностями, змістом, структурою; формування навичок і вмінь організувати й керувати спілкуванням, власним психічним станом, формування моральних, особистісних якостей педагога [32, с. 26].

Усі знання, уміння, навички, особистісні якості характеризують культуру педагогічного спілкування, яка дозволяє ефективно здійснювати педагогічне спілкування, навчально-виховний процес на високому професійному рівні.

Для визначення сутності поняття «професійна культура педагога» доцільно розглянути такі поняття, як «професійна культура» та «педагогічна культура».

Професіоналізм – висока готовність до виконання завдань професійної діяльності. Професіоналізм фахівця виявляється в систематичному підвищенні кваліфікації, творчій діяльності, здатності продуктивно задовольняти зростаючі потреби суспільного виробництва і культури. Передумовою досягнення професіоналізму є достатньо високий розвиток професійно важливих якостей особистості, її спеціальних здібностей.

Професійна діяльність як соціокультурний феномен має складну структуру, що включає цілі, завдання, предмет, засоби, методи, результати.

Високий рівень професійної культури фахівця характеризується розвинутою здатністю до вирішення професійних завдань, тобто розвиненим професійним мисленням і свідомістю [49, с. 84].

Професійна культура – це певний ступінь володіння людиною прийомами і методами вирішення професійних завдань.

Педагогічна культура – це суттєва частина людської культури, в якій найбільше закарбовані духовні й матеріальні цінності, а також способи творчої педагогічної діяльності людей, необхідні людству для обслуговування історичного процесу зміни поколінь і соціалізації (дорослішання, становлення) особистості.

Педагогічну культуру можна розглядати на різних рівнях (соціально-педагогічному, особистісному):

- як соціальну сферу суспільства, спосіб збереження міжпоколінних зв'язків і передачі соціально-педагогічного досвіду;

- як частина загальнолюдської та національної духовної культури сфера педагогічних цінностей, що включає педагогічні теорії, педагогічне мислення, педагогічну свідомість, культурні зразки практичної діяльності;

- як сфера професійної діяльності педагога, включаючи соціальні вимоги до неї, закономірності культурної ідентифікації педагога;

- як особистісне надбання педагога, вихователя, батька, що інтегрує педагогічну позицію [22, с. 18].

Педагогічна культура розглядається як важлива частина загальної культури педагога, яка виявляється в системі професійних якостей і специфіці професійної діяльності. Це інтегративна якість особистості педагога-професіонала, умова та передумови ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності педагога та мета професійного самовдосконалення.

Таким чином, зміст професійно-педагогічної культури розкривається як система індивідуальних професійних якостей, провідних компонентів і функцій.

Носіями професійно-педагогічної культури є люди, покликані здійснювати педагогічну працю.

Для розуміння сутності професійно-педагогічної культури необхідно мати на увазі наступні методологічні передумови, що розкривають співвідношення загальної та професійної культури, її специфічні особливості:

- професійно-педагогічна культура є специфічним оформленням загальної культури у сфері педагогічної діяльності;

- професійно-педагогічна культура є системним утворенням, що включає низку структурно-функціональних компонентів, має власну організацію,

взаємодії з навколишнім середовищем і володіє інтегративною властивістю цілого, не зводимою до властивостей окремих частин;

- особливості формування та реалізації професійно-педагогічної культури вчителя визначаються індивідуально-творчими, психофізіологічними та віковими особливостями, накопиченим соціально-педагогічним досвідом [2, с. 131].

Культура педагогічного спілкування є частиною всієї професійно-педагогічної культури. Гуманістична спрямованість особистості педагога виражається у формуванні сприятливої психологічної атмосфери під час навчально-виховного процесу. У процесі навчальної діяльності має бути як ділове, так і особисте спілкування: співпереживання, співучасть у проблемах тощо.

Культура спілкування педагога є частиною його професійно-педагогічної діяльності. Це комплексна інтегральна якість особистості педагога, що включає культуру мовлення, культуру поведінки та культуру організації різноманітної діяльності та взаємодії студентів, а також знання особистості, співпереживання їй та її самоствердження в ході культурного діалогу. Спілкування в педагогічній діяльності виступає як засіб управління навчально-виховним процесом, як інструмент впливу на розвиток і формування особистості учня.

Педагог повинен знати закономірності педагогічного спілкування, володіти комунікативними навичками та мовленнєвим етикетом. Педагогічне спілкування – це взаємодія вчителя з учнями в навчально-виховному процесі, створення сприятливого клімату, що сприяє більш повному розвитку особистості учня. У культурі спілкування сучасного педагога відображені такі функції: відкриття дитини до спілкування, співучасть з дитиною в процесі спілкування, піднесення дитини в процесі спілкування. Їх реалізація забезпечується практичною, професійною майстерністю вчителя [4, с. 3].

Сучасний педагог має бути спеціально «націлений» на активне та різнобічне спілкування з дитиною. І педагог, і студент повинні отримувати задоволення від спілкування через спільну інтелектуальну і творчу працю, і

вони повинні мати спільний досвід у цьому процесі. Дитина повинна відчувати, що для дорослого це також важливо і цікаво. В.А. Сухомлинський писав, що навчання не є механічною передачею знань. Це найскладніші людські розуміння.

Організуючи виховну діяльність, педагог розуміє і сприймає дитину такою, якою вона є, не засуджує і не критикує її, а інтерпретує вчинки дітей, що створює нові можливості ставлення до себе, світу та інших людей. Встановлення контакту та довірливих стосунків з дітьми – головне у співпраці з дітьми.

У процесі спільної навчальної діяльності відбувається перехід ініціативи від полюсу педагога до полюсу учня. В умовах організації навчально-виховної діяльності педагог повинен будувати навчально-виховний процес так, щоб увага до особистості дитини приділялася через спільну навчальну діяльність, де вона виступає наставником і партнером у спільній роботі.

Таким чином, у сучасному університеті змінюється ставлення педагога до дитини, що пов'язано з гуманним підходом, співтворчістю педагога та студентів у спільній навчальній діяльності. Педагог повинен ставитися до учня як до самостійного суб'єкта, здатного вчитися не з примусу, а за власним бажанням. Спілкування є однією з найважливіших передумов розвитку і формування особистості. Культура спілкування педагога в даному випадку полягає в умінні будувати навчальний діалог не тільки між собою та дітьми, а й у дитячому колективі.

Для того, щоб студент почав виступати як суб'єкт навчальної діяльності, йому потрібен активний опонент, який має власну точку зору на ситуацію, що склалася і зацікавлений у пошуку виходу з неї. За наявності такого опонента він буде змушений піддавати свою думку критичному аналізу й оцінці, вступаючи в діалог із носієм інших точок зору. Головним у такому спілкуванні є зіткнення думок, яке веде до взаємного аналізу незалежних оцінок, що визначає сильні та слабкі сторони кожної з них, допомагає учаснику діалогу подолати обмеження, створюючи тим самим умови для цілеспрямованого пошуку для вирішення

навчальної проблеми. Студент у сучасному університеті може проявити себе як особистість, як суб'єкт навчання лише за умови розгортання його діяльності в рамках колективного навчального діалогу. Управління навчальним процесом буде більш ефективним, якщо навчальний процес буде організований у формі колективного діалогу між студентами, коли кожен з них має право на власну точку зору, а кожна відповідь перевіряється як можливе вирішення питання, проблема, а вчитель братиме участь у навчальному діалозі учня. Педагог повинен злитися з учнями в пошуку шляху вирішення навчальної проблеми, бути партнером у спільному діалозі.

Культура спілкування педагога необхідна якість сучасного педагога, спрямована на розвиток і формування особистості учня в навчально-виховному процесі, ознайомлення кожної дитини з культурними загальнолюдськими цінностями шляхом спільного діалогу та співпраці як рівноправних партнерів у навчальній діяльності [5, с. 150-151].

Основні функції педагогічної культури спілкування педагога, можна зрозуміти, виходячи зі специфіки його діяльності, різноманітності типів стосунків і спілкування, системи ціннісних орієнтацій, можливостей творчої самореалізації особистості. Враховуючи ці особливості, а також наявні праці з теорії культури та приватно-культурних ареалів, виокремлюємо такі основні функції професійної педагогічної культури – гносеологічну, гуманістичну, комунікативну, інформаційну, нормативну, навчальну та виховну. Кожна функція відображає різні шляхи вирішення педагогом методичних, інноваційних, дослідницьких, дидактичних та інших педагогічних завдань. Визнання різноманітності функціональних компонентів педагогічної культури підкреслює багатаспектність змісту педагогічної діяльності та різноманітність форм її реалізації. Отже, функції розкривають процесуальну сторону культури.

Гносеологічна функція педагогічної культури виявляється в цілеспрямованому вивченні, відборі та систематизації наукових знань про суб'єктів та об'єкти навчально-виховного процесу. Гносеологічна функція спрямована на вивчення й усвідомлення педагогом самого себе, своїх

індивідуально-психологічних особливостей, рівня професіоналізму. Ця функція ініціює розвиток таких видів педагогічної культури, як методологічна, дослідницька, інтелектуальна.

Гуманістична функція педагогічної культури педагога утверджує загальнолюдські цінності у навчально-виховному процесі, створює умови для розвитку здібностей і талантів людини, слугує зміцненню взаємодії, рівності, справедливості, людяності у спільній діяльності.

Комунікативна функція педагогічної культури педагога відповідає його первинній потребі у спілкуванні зі учнями, колегами, педагогами університету, представниками виробничої сфери, тим більше, що педагогічний процес – це постійна взаємодія, обмін інформацією між зацікавленими учасниками.

Велике значення для спілкування має культура мовлення вчителя, тобто знання норм мовлення, вміння правильно використовувати мовні форми, що полегшує засвоєння інформації, що передається, розвиває мовленнєву грамотність майбутніх фахівців, дисциплінує їх мислення.

Комунікативна функція зумовлює необхідність розвитку таких компонентів педагогічної культури, як культура мовлення, культура спілкування, культура міжетнічного спілкування.

Педагогічна функція педагогічної культури реалізується в діяльності педагога, спрямована на оволодіння майбутнім фахівцем певною системою знань, умінь, соціального досвіду, на розвиток його інтелекту та здібностей.

Загальний контур навчальної функції створює такий комплекс проблем: проблема «знати», проблема «вміти», проблема «встигати», проблема «оцінювати». Цей перелік завдань містить пошук відповідей на більш конкретні питання: «чого навчати», «як навчати», «кого навчати». Бажання знайти відповіді на ці запитання становить основу технологічної та методичної культури викладача університету.

Виховна функція педагогічної культури відображає сферу виховної діяльності педагога. Поряд з навчальною, науковою, соціально-педагогічною діяльністю педагога покликана здійснювати цілеспрямовану виховну роботу.

Нормативна функція професійно-педагогічної культури підтримує рівновагу в системі діяльності педагога, зменшує вплив дестабілізуючих факторів у педагогічному середовищі. Педагог є суб'єктом різноманітних правовідносин, які складаються в процесі професійної взаємодії з учнями та колегами, керівниками різних рівнів і будуються на засадах рівноправності, взаємних прав і взаємної відповідальності. Правова культура педагога є необхідною умовою організації навчально-виховного процесу, дотримання гуманістичних засад, прав і свобод особистості.

Інформаційна функція педагогічної культури тісно пов'язана з усіма її функціональними компонентами. Такий зв'язок зумовлений тим, що необхідно забезпечити інформаційне забезпечення гносеологічної, гуманістичної, комунікативної, навчальної, виховної та правової складових педагогічної культури.

Інформаційна функція є основою педагогічної спадкоємності різних епох і поколінь. Оволодіння систематизованою інформацією та її передача стали долею певної групи людей – науковців і педагогів, їхньою інтелектуальною власністю [10, с. 67-68].

1.2. Зміст та характеристика культури професійного спілкування майбутніх педагогів

Розглядаючи педагогічну культуру як цілісну систему загальнонародських педагогічних цінностей, творчих прийомів педагогічної діяльності та професійно-педагогічної поведінки, в основі яких лежить готовність до безперервного професійного та особистісного саморозвитку та самоосвіти впродовж життя, у ній виділяють такі складові:

- гуманістична педагогічна позиція, яка в свою чергу включає вихідну індивідуальну позицію, морально-світоглядну складову, творчо-рефлексивну складову. Кожен з них має свою структуру і визначає різні аспекти професійної самореалізації особистості педагога;

- толерантність – проявляється як особистісна якість по відношенню до переконань, вірувань, установок, позицій, реальної поведінки різних людей. Терпимість до світогляду іншої людини, визнання її цінності є найвищою чеснотою;

- професійні та особистісні якості педагога – емпатійність, толерантність, креативність, здатність до рефлексії. Емпатія передбачає сприйнятливості до постійно мінливих чуттєвих значень в іншій людині, досвіду в житті іншої людини;

- креативність – готовність до творчого переосмислення основних сфер професійної діяльності. Особлива значущість творчості педагога, його готовності до педагогічної творчості визначається широким спектром інновацій, різноманітністю альтернативних педагогічних систем. Залучення педагога до педагогічної творчості розглядається як «найефективніший фактор» характеристики рівня його педагогічної культури;

- рефлексія це набута свідомістю здатність зосереджуватися на собі й оволодівати собою як об'єктом, який має свою специфічну діяльність, своє специфічне знання;

- професійні знання – високий рівень теоретичного узагальнення, перенесення його на стандартні ситуації [29, с. 189].

До основних системних компонентів педагогічної культури також відносять:

- гуманістична позиція педагога по відношенню до дітей та його здатність бути вихователем;

- вміння розробляти авторський навчальний проект;

- психолого-педагогічна компетентність і розвинене педагогічне мислення;

- освіта в галузі предмета, що викладається, та володіння педагогічними технологіями;

- культура професійної поведінки, шляхи саморозвитку, здатність до саморегуляції власної діяльності, спілкування;

- творчий досвід. Уміння обґрунтовувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну) [31, с. 54].

Структурні компоненти педагогічної культури дослідники також відносять до більш загальної їх сукупності, до якої в тій чи іншій мірі входять перелічені вище:

- аксіологічний компонент містить засвоєння і прийняття цінностей педагогічної праці (психолого-педагогічних знань, культури розумової праці, свободи особистості всіх учасників педагогічного процесу, світогляду, правової культури, педагогічного такту тощо);

- технологічний компонент – розкриває діяльнісний характер, методи і прийоми взаємодії учасників навчально-виховного процесу, культуру спілкування, використання педагогічної техніки, інформаційно-освітніх технологій. Це усвідомлення необхідності розвитку всього спектру власних педагогічних здібностей як запоруки успіху педагогічної діяльності та попередження можливих помилок, а також осмисленості найбільш раціональних шляхів і засобів розвитку цих здібностей.

- особистісний компонент – виявляється в самореалізації сутнісних сил педагога, здібностей, інтересів, талантів у педагогічній діяльності. Це культура зовнішнього вигляду, фізична культура, етика та етична культура;

- евристичний компонент – включає: розуміння сенсу і мети педагогічної діяльності, зв'язок їх із творчою самореалізацією природних здібностей дітей; педагогічна позиція, яка співвідноситься педагогом з позицією інших; уміння формулювати та творчо вирішувати власні педагогічні та функціональні педагогічні завдання; вміння скласти цілісну освітню програму; вміння бачити індивідуальні особливості та здібності вихованців; володіння формами і методами евристичної діяльності; використання доступних форм рефлексії та самооцінки студентів [6, с. 408].

Виділяють такі показники культури педагогічного спілкування.

Основною цією культури є комунікабельність. Ця невід'ємна якість виражається в стійкій потребі в систематичному спілкуванні з дітьми,

колегами, батьками; вміння швидко встановлювати контакти; в почутті задоволення і радості від спілкування, в емоційному благополуччі на всіх етапах спілкування. Комунікабельність виявляється також в інтересі до дітей, у розумінні душевного стану дитини, у співпереживанні її почуттям.

Комунікабельність пов'язана з такими рисами педагога, як легкість, невимушеність, простота, щирість, доброзичливість, чуйність у спілкуванні з учнями; почуття гумору, стриманість і терпіння в конфліктних ситуаціях, прояв владі, поваги і вимогливості, педагогічної інтуїції, а також тактовності у поведженні з дітьми.

Комунікабельність виявляється також у системі комунікативних умінь, заснованих на здатності керувати спілкуванням студентів і впливати на них у процесі спілкування. Зокрема, педагогу необхідно вміння орієнтуватися в конкретній ситуації; вміння моделювати стиль спілкування залежно від індивідуальних особливостей дітей, інших партнерів по спілкуванню; вміння створювати комфортний психологічний клімат у процесі спілкування; вміння аналізувати своє спілкування з учнями тощо [36, с. 16].

Другим показником культури педагогічного спілкування є культура мовлення. Дійсно, педагог передає інформацію вербальними (мовленнєвими) і невербальними засобами. Слово педагога є його професійним знаряддям, незамінним знаряддям впливу на душу учня (В. А. Сухомлинський). У мовленнєвій діяльності проявляється як ерудиція, так і професійна майстерність педагога.

У педагогічному спілкуванні присутня вся різноманітність типів мовлення, але чим би не займався педагог (переконував, надихав, інформував, звертався до почуттів і емоцій студентів, закликав їх до дії тощо), пред'являються особливі вимоги щодо його промови:

- правильність (відповідність літературним і мовним нормам);
- точність (вживання слів, вираження в характерних для них значеннях);
- ясність, простота, послідовність, доступність;
- багатство (різноманітність використаних мовних засобів);

- образність, емоційність.

У спілкуванні важливо не тільки те, що сказано, а й те, як це сказано. Мистецтву слова навчас риторика. Мовлення виражає ставлення педагога до змісту інформації та до того, з ким він спілкується, тому важлива емоційна виразність мовлення: інтонація, темп, дикція, гучність, тембр голосу, сила, паузи, ритм тощо.

Невербальні засоби доповнюють мовлення, емоційно впливають на вихованців, передають почуття та переживання педагога. Уміння оволодіти ними є третім показником культури педагогічного спілкування. Невербальні

засоби спілкування – міміка, пантоміміка (рухи тіла, рук, очей тощо) – це емоційна мова спілкування. Для багатьох студентів важливо, щоб під час відповіді на запитання педагог підбадьорював їх, висловлюючи зацікавленість у їхніх успіхах, наприклад, кивком голови. Навпаки, нелегко відповісти чи навіть отримати хорошу оцінку від педагога, чиє обличчя чи погляд нічого не виражає. Важливо, щоб обличчя педагога «сяяло усмішкою».

Отже, культура педагогічного спілкування досягається як мовленнєвими, так і невербальними засобами [1, с. 117].

Наступним показником культури педагогічного спілкування є вміння керувати своїми емоціями, настроєм, тобто здатність до саморегуляції розумової діяльності. До таких умінь можна віднести, наприклад, вміння керувати своїм психічним станом, зберігати доброзичливе ставлення, творчий настрій, а також здатність знімати психічне напруження, яке накопичується у педагога.

Особливої уваги заслуговує такий показник культури педагогічного спілкування, як педагогічний такт. Бути тактовним означає виявляти повагу до людини в будь-якій ситуації.

У педагогічній літературі під педагогічним тактом розуміється дотримання педагогом принципу міри у спілкуванні з дітьми в різних сферах діяльності, уникнення крайнощів у спілкуванні з ними, поєднання поваги і вимогливості до них, вміння вибрати правильний підхід до учня.

З визначення випливає, що педагогічний такт передбачає врахування особистісних особливостей суб'єктів спілкування, дотримання морально-етичних професійних установок педагога. Педагогічний такт виявляється у взаєминах і формах звернення, в умінні говорити, не зачіпаючи гордості співрозмовника, в умінні організувати діяльність дітей і перевіряти її виконання, в умінні стримувати свої почуття і емоції, в умінні вимагати, в умінні помітити (або не помітити) виховання. Педагогічний такт виявляється в зауваженнях, в оціночних судженнях, в інтонації, в умінні бути терплячим і уважним, заохочувати і карати. Педагогічний такт підказує місце і час спілкування з учнем.

Тактовність педагога на уроці виявляється в умінні вислухати відповідь учня, не перебиваючи його репліками та коментарями, в умінні оцінити роботу учня. Тактовність виражається як у щирій радості з приводу успіхів учня, так і в горі з приводу його невдач. Виявом довіри до учня є також педагогічний такт.

Навпаки, будь-яке відхилення від міри може виступати як нетактовність. Нетактовність учителя є причиною його конфліктів з учнями. Вона проявляється, наприклад, у грубих зауваженнях на адресу учня щодо його зовнішнього вигляду, його здібностей, особистих якостей тощо. Важливо, щоб тактовність стала рисою характеру педагога і була доведена до рівня моральної звички.

Культура педагогічного спілкування знаходить своє вираження в стилі спілкування педагога з учнями та в стилі керівництва ним діяльністю студентів [8].

Отже, у структурі культури спілкування майбутніх педагогів можна виділити сім основних компонентів: знаннєвий, діяльнісний, мотиваційно-регулюючий, цільовий, організаційний, оцінний і продуктивний.

- знаннєвий компонент, який передбачає наявність як монопредметних (дидактичних, психологічних, методичних) знань, так і сформованість інтегративних психодидактичних професійних знань;

- діяльнісний компонент, що містить систему професійно-комунікативних умінь, реалізованих у стилі педагогічного спілкування майбутніх педагогів із групою студентів, у змісних організації спільної продуктивної діяльності суб'єктів освітнього процесу;

- мотиваційно-регулюючий компонент культури спілкування майбутнього педагога визначає систему ціннісних професійних орієнтацій, які трансформують професійне цілепокладання педагога в напрямку особистісного розвитку студентів у процесі навчання;

- цільовий компонент включає усвідомлення та призначення цілей навчально-професійної діяльності;

- організаційний компонент розкриває здатність залучати та організовувати студентів у різних видах комунікативної діяльності;

- оцінний компонент включає самооцінку результатів навчально-професійної (комунікативної) діяльності;

- ефективний компонент характеризує результативність перебігу професійної комунікативної діяльності [11, с. 59].

Вважається, що формування культури спілкування майбутнього педагога в системі психодидактичного змісту відбувається за кількома рівнями і передбачає рух студентів від інформаційного етапу, що дозволяє їм усвідомлювати значущість гуманного, позитивного навчання спілкування педагога та студентів, шляхи його побудови для оволодіння рівнем комунікативної культури, що характеризується професійною комунікативною гнучкістю педагога в процесі особистісного розвитку студентів.

Ефективність формування культури спілкування студентів, на нашу думку, забезпечується такими педагогічними умовами:

- забезпечення цілеспрямованої спрямованості навчального процесу на формування комунікативної культури майбутнього педагога як найважливішої характеристики його загальної професійної культури;

- проектування змісту, форм і методів навчання, заснованих на інтеграції психолого-дидактичних, методичних і предметних знань з пріоритетом

використання психічних закономірностей розвитку особистості майбутнього педагога як основи організації навчально-виховного процесу та освітнього середовища в цілому; впровадження в освітній процес системного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного, культурологічного, діяльнісного підходу з метою формування комунікативної культури студентів;

- широке використання діалогових, дискусійних і проблемних методів і форм проведення занять;

- організація творчої взаємодії майбутнього педагога в соціумі;

- мотиваційна діяльність студентів у розвитку рівня культури спілкування;

- розвиток самоконтролю студентів;

- організація ситуації успіху [45, с. 65].

1.3. Фактори формування культури професійного спілкування

майбутніх педагогів

Розвиток комунікативної культури майбутніх педагогів у процесі навчання забезпечується низкою умов, які можна поділити на дві групи: зовнішні (педагогічні) і внутрішні (психологічні).

Педагогічні умови визначаються як середовище, в якому компоненти навчального процесу представлені в найкращій взаємодії і яке дає змогу педагогу плідно працювати, керувати навчальним процесом, а учням – успішно працювати. Педагогічні умови – це сукупність взаємопов'язаних заходів навчально-виховного процесу, що сприяє максимальному впровадженню діяльності суб'єктів навчання у розвиток умінь, що відображають якості особистості, що формується, і забезпечують перехід майбутніх педагогів до високого рівня їх професійної діяльності.

Допомагаючі стосунки в навчанні сприяють розвитку особистості майбутніх педагогів. К. Роджерс пише, тією мірою, якою педагог створює позитивну атмосферу, студент стає більш самонавчаючимся, творчим, дисциплінованим, менш неспокійним і контрольованим іншими.

У дослідженнях, присвячених розвитку комунікативної культури майбутніх педагогів, приділяється увага педагогічним умовам, які сприяють реалізації комунікативного потенціалу освітнього простору. Серед таких умов виділяють організацію творчої, інтерактивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу; гуманістична та творча спрямованість освітнього середовища, стимулювання комунікативних потреб учня, формування його комунікативного досвіду; залучення майбутніх педагогів до різноманітних видів педагогічної практики та навчально-дослідницької роботи (участь у студентському науковому товаристві, конкурсах, олімпіадах, творчих заходах, зустрічах з випускниками тощо), активізація майбутніх педагогів як активних суб'єктів різноманітних структур освітнього простору; започаткування їх саморозвитку, самореалізації [7, с. 745].

К. Роджерс виділив п'ять умов, за яких навчання стає значущим для майбутніх педагогів:

- 1) коли майбутній педагог сприймає себе як особистість, яка стикається з серйозною та важливою проблемою;
- 2) коли педагог у стосунках з учнем виступає як конгруентна особистість, здатна бути такою, якою вона є;
- 3) коли педагог відчуває безумовне позитивне ставлення до учня;
- 4) коли педагог має тонке проникнення у внутрішній світ учня, яке він може йому висловити;
- 5) коли студент певною мірою відчуває конгруентність, прийняття та емпатію педагога [44, с. 219].

Сюди можна додати використання проблемних лекцій, розбір і вирішення конкретних педагогічних ситуацій, що потребують високого рівня комунікативної культури, індивідуальні та колективні форми роботи майбутніх педагогів; рівноправне становище педагога та студентів. Ці умови розвивають у майбутніх педагогів вміння встановлювати контакти з важаними або необхідними партнерами, вміння створювати ситуацію співпраці чи спілкування з конкретними людьми, знаходити теми для розмови в різних

випадках, вибрати адекватні способи взаємодія в діловому чи емоційному спілкуванні, у груповій чи колективній співпраці, знаходити рішення комунікативної проблеми в певній ситуації, поєднуючи вже відомі ідеї, знання, прийоми тощо.

Дослідники, говорячи про позитивний вплив групової співпраці на результат діяльності, на особистість майбутніх педагогів та формування навчальної групи як колективу в результаті дії складних психологічних механізмів, що регулюють міжособистісну взаємодію, відзначають важливість розвиваючої рефлексії, через яку встановлюється ставлення учасника до власної дії та забезпечується перетворенням цієї дії відповідно до змісту і форми спільної діяльності.

Необхідно залучати майбутніх педагогів до соціально-орієнтованої діяльності – до вирішення суспільно значущих проблем, пов'язаних, зокрема, з наркоманією, екологією, безпритульністю тощо. У результаті участі в соціально-орієнтованій діяльності майбутні педагоги краще усвідомлюють необхідність оволодіти комунікативною культурою, оволодіти вмінням достатньою мірою створювати атмосферу співпраці, взаємодовіри, взаєморозуміння у спілкуванні, вміти долати проблеми, що виникають у процесі спілкування, психологічні бар'єри, знаходити адекватний стиль [25, с. 714].

Поряд із зовнішніми (педагогічними) умовами існують не менш значущі, внутрішні (психологічні) умови розвитку комунікативної культури студентів.

Психологічні стани трактуються як психологічні особливості людини, яка має здатність сприймати соціальні впливи для формування якостей у даній особистості та прояву індивідуальних особливостей у власній діяльності.

У складі комунікативної культури виділяють рефлексивність педагога.

Рефлексія – розумовий (раціональний) процес, спрямований на аналіз, розуміння, самоусвідомлення: власних дій, поведінки, мовлення, переживань, почуттів, станів тощо. У структурі рефлексії включається усвідомлення суб'єктом того, як його оцінюють інші, ставлення до нього. Педагогічна

рефлексія дає змогу педагогу поглянути на свою роботу з точки зору іншої людини, виробити відповідне ставлення до своєї професії. Вона визначає ставлення педагога до себе як до суб'єкта професійної діяльності. Адекватність рефлексії педагогів впливає на регуляцію взаємин з учнями та стиль педагогічної діяльності.

Рефлексивний характер педагогічної діяльності полягає в тому, що, керуючи діяльністю студентів, педагог дивиться на себе і свої дії (і оцінює їх) ніби очима студентів. При такому рефлексивному управлінні педагог розвиває вміння приймати точку зору учня, представляти його внутрішній світ, установки, ставлення не тільки до дисципліни, а й до особистості самого вчителя.

Як ще одну психологічну складову комунікативної культури педагога виділимо педагогічну гнучкість. Педагогічна гнучкість – це складне багатоаспектне психічне утворення, яке визначає здатність педагога легко відмовлятися від неадекватних ситуацій та завданням поведінки, способів мислення та емоційного реагування та виробляти або сприймати нові, оригінальні підходи до вирішення проблемної ситуації при незмінних умовах. принципи та моральні основи життєдіяльності.

Когнітивна гнучкість педагога дозволяє долати труднощі перебудови сприйняття та уявлень у мінливих ситуаціях взаємодії з учнями.

Афективна гнучкість допомагає змінити емоційне сприйняття та емоційну реакцію на зміну емоційних об'єктів.

Мотиваційна гнучкість педагога виявляється у швидкій перебудові системи мотивів в обставинах, що вимагають зміни характеру поведінки.

З досвідом роботи у педагога посилюється стереотипність мислення, закріплюються захисні психологічні реакції, що призводять до зниження критичності, зростання авторитарності, нездатності прийняти іншу точку зору, ригідності. Усе це перешкоджає взаєморозумінню між педагогом і учнем,

знижує ефективність педагогічної діяльності, призводить до професійної

деформації особистості педагога, не дозволяє учням стати самостійними, самореалізованими, конкурентоспроможними.

Якщо творчий потенціал особистості педагога є запорукою його індивідуальності, оригінальності, нестандартності, то гнучкість – це здатність постійно змінюватися в мінливих ситуаціях взаємодії з учнями, це здатність адекватно виявляти свою індивідуальність.

Крім того, творчість педагога є засобом розкриття та розвитку творчого потенціалу студентів. У ситуації педагогічної взаємодії гнучкість педагога стає необхідною умовою розвитку особистісних можливостей студентів, розширення сфер застосування їхніх здібностей.

Як психологічну властивість особистості, що впливає на розвиток комунікативної культури педагога, виділяє інтернальність. Інтернальність – це особистісне утворення, властиве людям, які беруть на себе відповідальність за те, що з ними відбувається, за свої дії над собою.

Дослідники виявили, що соціальна відповідальність позитивно пов'язана з внутрішніми властивостями особистості. Високі показники інтернальності у сфері міжособистісних стосунків свідчать про те, що людина здатна контролювати свої офіційні та неформальні стосунки з іншими людьми,

викликати до себе повагу та симпатію.

Деякі зарубіжні автори (Л. Беркович, К. Літтерман) показали, що відповідальна людина не цинічна, не ворожа, витривала, комунікабельна, спокійна, розсудлива, ліберальна.

Важливо й те, що, розвиваючи комунікативну культуру майбутніх педагогів насамперед необхідно забезпечити мотиваційно-ціннісне ставлення студентів до спілкування та комунікативної культури зокрема, сформувавши систему знань про сутність комунікативної культури, а вже потім займатися реалізацією моделей розвитку комунікативної культури [50, с. 94-96].

Професійна культура педагога формується поступово. Вона складається з поетапного розвитку педагога, його особистісного та професійного вдосконалення.

Про те, наскільки сформована професійна культура педагога, свідчать такі рівні її розвитку:

- адаптивний рівень. Він відображає початковий етап педагогічної діяльності, коли педагог пристосовується до нових реалій, нового виду діяльності. Тут він виконує свої професійні обов'язки за шаблонами, алгоритмом здійснення педагогічного процесу. У педагога немає бажання підвищувати свою кваліфікацію. Він не усвідомлює потреби підвищення кваліфікації та підвищення кваліфікації своєї педагогічної діяльності. Також спостерігається нестійке сприйняття педагогічної дійсності;

- репродуктивний рівень. Він відображає зацікавленість педагога у своїй професійній діяльності та її вдосконаленні. Педагог більш здатний до вирішення педагогічних завдань, він шукає методи вдосконалення своєї майстерності, усвідомлює необхідність удосконалення своєї майстерності та підвищення рівня кваліфікації. Крім того, існує потреба у застосуванні творчого підходу до вирішення типових педагогічних завдань, але його практична реалізація не знаходить повного застосування;

- евристичний рівень. Він відображає прагнення педагога по-новому реалізувати свою педагогічну діяльність, тобто він шукає нові методи і прийоми здійснення навчальної діяльності, формує новий досвід діяльності і передає його колегам. Щодо необхідності підвищення кваліфікації, то до цього процесу він ставиться вибірково;

- творчий рівень. Це відображає високу потребу педагога в самореалізації та відданості професійній діяльності. Свою роботу виконує нестандартно, використовує інноваційний підхід, інноваційні методи навчання та виховання. Також педагог використовує різні методи для підвищення свого кваліфікаційного рівня, вдосконалення педагогічної майстерності. Постійно розвивається та вдосконалює свою педагогічну майстерність. Це найвищий рівень педагогічного розвитку та педагогічної культури, до досягнення якого педагог йде протягом усієї своєї педагогічної діяльності, протягом усього свого кар'єрного зростання [24, с. 43].

При цьому готовність до професійно-педагогічної діяльності у майбутніх педагогів формується завдяки власним, особистісним діям за конкретною програмою методом послідовного наближення до професії та професійної культури.

Включення майбутніх педагогів в конкретну навчально-професійну діяльність майбутнього педагога за допомогою завдань дозволяє вирішити багато аспектів професійно-педагогічної підготовки фахівців і побудувати освітню систему, що імітує реальні процеси педагогічної праці. Суттєвим у цьому плані є виділення принципу діяльнісної спрямованості педагогічної освіти. В її основі лежить формування здатності майбутнього педагога до активної професійної діяльності.

У цілому можна сказати, що педагогічними умовами формування професійної культури майбутнього педагога є: культурне освітнє середовище; оновлення змісту освіти; організація цілісного педагогічного процесу та його спрямованість на формування професіоналізму; технологічне забезпечення формування професійної культури педагога на етапах довузівської та базової професійної (вузівської) освіти.

Процес формування професійної культури педагога не обмежується внутрішніми факторами особистості майбутнього педагога. Тому що культурно-освітнє середовище в педагогічному процесі є важливою умовою формування професійно-особистісних якостей майбутніх педагогів. Професійна культура педагога – це складне соціально-особистісне утворення, це найважливіша умова і джерело його розвитку як предмета, міра і спосіб саморозвитку, самоорганізації та самореалізації особистості педагога. Професійна культура педагога виявляється в життєвому і професійному самовизначенні, моральності, духовності, взаємопов'язаних і складаючих одне ціле.

Професійна культура, як синкретичне явище, сприймається як синтез духовних цінностей (індивідуальних уявлень, концепцій, педагогічних технологій, думок, оцінок тощо), гармонійних форм педагогічних стосунків

педагога з іншими суб'єктами освітнього процесу, суспільством, самому собі, як результат свого зв'язку зі світом і утвердження в ньому.

Щодо категорії «професійна культура педагога» можна виділити два основних моменти. По-перше, це проблема взаємодії педагогів-професіоналів, при якій їх взаємоформування відбувається в процесі педагогічного спілкування. По-друге, професійна культура має особистісно-творчий характер. Саме креативність виступає як специфічна властивість, породжена потребами розвитку професійної культури педагога та її формуючих.

Процес творчого розвитку особистості, як процес оволодіння професійною культурою, зумовлений насамперед власною професійно-педагогічною діяльністю, складність якої полягає в тому, що необхідно синтезувати дві діяльності одночасно в єдине ціле – педагог і студент.

Професійна діяльність педагога спочатку двоїста, а тому суперечлива. Тому для свідомого здійснення педагогічної діяльності недостатньо визначити структуру спрямованості й цілей педагога й учня, врахувати систему цінностей суспільства, а необхідно побудувати їх нову синтетичну єдність, що виявляється в діяльності педагога.

Готовність до професійно-педагогічної діяльності формується у майбутніх педагогів завдяки власним, особистісним діям за конкретною програмою методом послідовного наближення до професії та професійної культури.

Включення студента в конкретну навчально-професійну діяльність майбутнього педагога за допомогою завдань дозволить вирішити багато аспектів професійно-педагогічної підготовки фахівців і побудувати освітню систему, що імітує реальні процеси педагогічної праці. Суттєвим у цьому плані є виділення принципу діяльнісної спрямованості педагогічної освіти. В його основі лежить формування здатності майбутнього педагога до активної професійної діяльності [12].

Висновки до розділу 1

Таким чином, педагогічна культура розглядається як важлива частина загальної культури педагога, яка виявляється в системі професійних якостей і специфіці професійної діяльності. Це інтегративна якість особистості педагога-професіонала, умова та передумови ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності педагога та мета професійного самовдосконалення. Зміст професійно-педагогічної культури розкривається як система індивідуальних професійних якостей, провідних компонентів і функцій.

Структурні компоненти педагогічної культури дослідники також відносять до більш загальної їх сукупності, до якої в тій чи іншій мірі входять перелічені вище:

- аксіологічний компонент містить засвоєння і прийняття цінностей педагогічної праці;
- технологічний компонент – розкриває діяльнісний характер, методи і прийоми взаємодії учасників навчально-виховного процесу, культуру спілкування;
- особистісний компонент – виявляється в самореалізації сутнісних сил педагога, здібностей, інтересів, талантів у педагогічній діяльності;
- евристичний компонент – включає розуміння сенсу і мети педагогічної діяльності, зв'язок їх із творчою самореалізацією природних здібностей дітей; педагогічна позиція, яка співвідноситься педагогом з позицією інших; уміння формулювати та творчо вирішувати власні педагогічні та функціональні педагогічні завдання.

Розвиток комунікативної культури майбутніх педагогів у процесі навчання забезпечується низкою умов, які можна поділити на дві групи: зовнішні (педагогічні) і внутрішні (психологічні).

Педагогічні умови визначаються як середовище, в якому компоненти навчального процесу представлені в найкращій взаємодії і яке дає змогу

педагогу плідно працювати, керувати навчальним процесом, а учням – успішно працювати. Серед таких умов виділяють організацію творчої, інтерактивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу; гуманістична та творча спрямованість освітнього середовища, стимулювання комунікативних потреб учня, формування його комунікативного досвіду; залучення майбутніх педагогів до різноманітних видів педагогічної практики та навчально-дослідницької роботи тощо.

Поряд із зовнішніми (педагогічними) умовами існують не менш значущі, внутрішні (психологічні) умови розвитку комунікативної культури студентів. У складі комунікативної культури виділяють рефлексивність педагога. Рефлексія – розумовий (раціональний) процес, спрямований на аналіз, розуміння, самоусвідомлення власних дій, поведінки, мовлення, переживань, почуттів, станів тощо. Як ще одну психологічну складову комунікативної культури педагога виділяють педагогічну гнучкість.

Педагогічна гнучкість – це складне багатоаспектне психічне утворення, яке визначає здатність педагога легко відмовлятися від неадекватних ситуацій та завданням поведінки, способів мислення та емоційного реагування та виробляти або сприймати нові, оригінальні підходи до вирішення проблемної ситуації при незмінних умовах.

принципи та моральні основи життєдіяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

2.1. Організація та методи дослідження

Теоретичні аспекти вивчення особливостей формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів дали змогу визначити цілі, завдання та зміст експериментальної роботи.

Експериментальне дослідження складалося з етапів констатуючого, формувального та контрольного. Педагогічний експеримент, проведений під час дослідження, ґрунтувався на загальноприйнятому розумінні експерименту в педагогіці. У психолого-педагогічних дослідженнях експериментом вважається науково поставлений практичний досвід виховання або навчання в певних умовах, який можна порівняти з аналогічним досвідом, проведеним в інших умовах або з використанням іншого об'єкта контролю. Проведення педагогічного експерименту було спрямоване на виявлення вихідного рівня розвитку комунікативної компетентності у слухачів психолого-педагогічної підготовки. Розроблений комплекс практико-орієнтованих занять потребував апробації з метою підвищення наявного рівня комунікативної компетентності. У процесі педагогічного експерименту передбачається діагностика, потім проводиться експериментальна робота, а на завершальному етапі експерименту необхідно зробити контрольний зріз, щоб переконатися в ефективності розробленого комплексу практико-орієнтованих завдань, правильність гіпотези та положень, висунутих на захист положень.

Експериментальна робота з формування комунікативної компетентності у студентів психолого-педагогічного напрямку підготовки складалася з наступних етапів:

1. Констатуючий етап – визначення поточного рівня розвитку комунікативної компетентності у студентів.

2. Формувальний етап – розробка та проведення комплексу занять, спрямованих на формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

3. Контрольний етап – оцінювання ефективності розробленого комплексу занять шляхом визначення рівня розвитку комунікативної компетентності студентів.

В процесі експериментальної роботи вирішувалися наступні задачі:

1. Визначення методів для діагностики рівня сформованості культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

2. Розробка та апробація програми щодо формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

3. Виявлення ефективності проведеної експериментальної роботи.

В експерименті взяли участь 26 студентів.

Основною метою експерименту було визначення рівня сформованості культури професійного спілкування у студентів.

До комплексу діагностичних методик було включено:

1. Анкета «Студент про педагогічне спілкування»

2. Анкета «Взаємодія з навчаючими»

3. Тест «Оцінка рівня комунікабельності»

4. Анкета «Мотиви навчання»

5. Тест «Оцінка самоконтролю у спілкуванні» [40].

Далі представлена діагностична карта експерименту, що дає уявлення про те, за допомогою якої методики оцінювався досліджуваний у рамках даної експериментальної роботи компонент комунікативної компетенції.

Таблиця 2.1

Діагностична карта експерименту

№	Компонент	Використані методики
1	комунікативної компетенції Мотиваційний	Анкета «Мотиви навчання»

2	Аксіологічний	Анкета «Студент про педагогічне спілкування»
3	Інформаційно-змістовний	Анкета «Взаємодія з навчачими»
4	Операційно-діяльнісний	Тест «Оцінка самоконтролю в спілкуванні»

Базовими компонентами комунікативної компетентності майбутніх педагогів є такі компоненти: аксіологічний, мотиваційний, операційно-діяльнісний, інформаційно-змістовний. Відповідно до кожного позначеного компонента були обрані методи, які цілеспрямовано вирішували проблему визначення наявного рівня кожного компонента. Визначення наявного рівня вимірюваних показників мало на меті визначити загальний рівень розвитку комунікативної компетенції студентів-учасників експерименту.

Далі зупинимось більш детально на кожному досліджуваному компоненті комунікативної компетентності: мотиваційній, аксіологічній, інформаційно-змістовній, операційно-діяльнісній.

Визначення рівня розвитку мотиваційного компонента комунікативної компетентності у майбутнього педагога. Критеріями рівнів розвитку мотиваційного компонента комунікативної компетентності були такі показники, як: потреба встановлювати стосунки співпраці з учнями, потреба проявляти емпатію та симпатію до учня, потреба в наданні допомоги, турботи та підтримки. Рівні розвитку кожного виділеного критерію мотиваційного компонента комунікативної компетентності наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні розвитку мотиваційного компонента комунікативної компетенції

Критерій мотиваційного компоненту	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Необхідність налагодження відносин співпраці з учнями	студент зацікавлений у встановленні дружніх стосунків з учнями, постійно	студент зацікавлений у позитивних стосунках із учнями, але не завжди готовий до встановлення	студента не цікавить процес встановлення контактів з учнями, не можуть сприймати учня як

<p>Необхідність прояву емпатії до учня</p>	<p>в відчуває готовність прийняти позицію учня</p>	<p>контактів на студенту іноді важко</p>	<p>рівноправного суб'єкта спілкування студент не вважає за</p>
<p>високому рівні показати свої почуття, душевні свої</p>	<p>студент на студенту іноді важко показати свої почуття, душевні свої</p>	<p>емоційного переживання емоційні переживання</p>	<p>потрібне показувати по відношенню до студентів</p>
<p>Необхідність надання допомоги, догляду та підтримки учням</p>	<p>у кожному хвилину спілкування з учнями студент готовий надати необхідну допомогу</p>	<p>студент розуміє, що важливо надавати допомогу та підтримку у стосунках з учнями, але не завжди готовий це надати</p>	<p>студент вважає, що не потрібно надавати допомогу, турботу, підтримку учням у процесі спілкування</p>
<p>Студенти, які набрали три бали, мають високий рівень розвитку мотиваційного компонента комунікативної компетентності. У процесі спілкування зі школярами ці студенти прагнуть до встановлення дружніх стосунків, можна сказати, що вони мають високу культуру емоційного самовираження, студенти, віднесені до цієї групи, мають бажання обмінюватися враженнями та почуттями, вони емоційно сприйнятливі та готові допомогти у навчальному процесі та в процесі організації позакласної роботи.</p>			
<p>Студенти, які набрали два бали, мають середній рівень розвитку мотиваційного компонента комунікативної компетентності. Характеризуючи студентів цієї категорії, можна відзначити, що вони не завжди готові до співпраці, їм часто важко відкрито демонструвати свої почуття та емоційно співпереживати; усвідомлюють важливість взаємодопомоги, підтримки, турботи, але не вміють проявляти ці почуття.</p>			

По одному базу набрали студенти, які були віднесені до групи з низьким рівнем розвитку мотиваційного компонента комунікативної компетентності. Студенти цього рівня не зацікавлені у встановленні дружніх контактів, не вважають за потрібне демонструвати власні емоційні переживання.

Майбутні вчителі низького рівня вважають, що не потрібно піклуватися та підтримувати своїх учнів, не вважають за потрібне встановлювати стосунки співпраці з ними, не сприймають учня як суб'єкт спілкування, не виявляють емоційних переживань та підтримки. Тобто можна сказати, що в цій ситуації спілкування існує певна дистанція між майбутнім педагогом і учнем.

Рівень розвитку мотиваційного компонента комунікативної компетентності представлено на рис. 2.1.

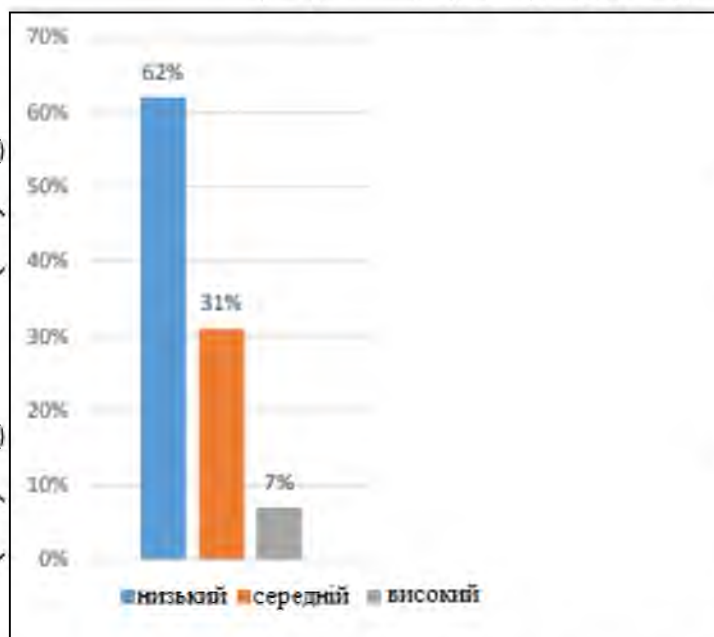

Рис. 2.1. Результати дослідження рівня розвитку мотиваційного компонента професійного спілкування у студентів

З огляду на те, що мотиваційний компонент є досить вагомим у комплексі компонентів комунікативної компетентності майбутніх педагогів, варто звернути увагу на виявлені під час діагностики низькі показники розвитку цього компонента.

У більшості студентів (62% відповідно) виявлено низький рівень мотиваційної складової.

Критеріями рівня розвитку аксіологічного компонента комунікативної компетентності можна вважати такі особистісні характеристики студентів: розуміння важливості безумовного сприйняття особистості, розуміння важливості індивідуальності, розуміння важливості дотримання етичних норм педагогічного спілкування. Зміст і рівні кожного критерію аксіологічного компонента комунікативної компетентності наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Рівень розвитку аксіологічного компоненту комунікативної компетентності

Критерії аксіологічного компоненту	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Безумовне прийняття особистості учня	студент має позитивне гуманно-ціннісне ставлення до особистості учня. Усвідомлює важливість особистих якостей педагога в процесі спілкування з учнями (чуйність, співпереживання, доброта, повага тощо)	студент не завжди намагається зрозуміти і прийняти учня, хоча в деяких ситуаціях може проявити емпатію, співпереживання	студент не вміє виявляти емпатію, не вважає за потрібне розвивати особистісні якості, що характеризують його стосунки з учнями, не усвідомлює значення цих якостей у педагогічній діяльності
Розуміння індивідуальності учня	студент усвідомлює необхідність урахування вікових особливостей учня в процесі	студент звертає увагу лише на окремі індивідуальні особливості студентів, не маючи повного	студент не хоче розуміти важливості того, що в процесі організації процесів спілкування з учнями

<p>спілкування з ним застосовує на практиці знання про особливості дітей шкільного віку, в процесі організації процесу спілкування.</p>	<p>уявлення про вікові та індивідуальні особливості студентів вікові</p>	<p>важливо враховувати їхні індивідуальні особливості</p>	<p>важливо враховувати їхні вікові та індивідуальні особливості</p>
<p>Дотримання етичних норм педагогічної взаємодії</p>	<p>студент, поєднуючи необхідну вимогливість повагою до особистості учня, намагається застосовувати норми гуманістичної педагогіки в процесі спілкування з учнями</p>	<p>характер поведінки студента можна назвати таким, що відповідає з етичним нормам до поведінки з учнем, але етиль, обраний у процесі спілкування з учнями, не завжди є відповідним</p>	<p>студент не бажає дотримуватись норм етичної поведінки або не має уявлення про ці норми та правила спілкування</p>

Відповідно до отриманих даних комплексної оцінки рівня розвитку наявних критеріїв аксіологічного компоненту професійного спілкування, згідно з даними таблиці, визначено загальний рівень розвитку аксіологічного компоненту у студентів.

Рівень розвитку аксіологічного компонента комунікативної компетенції представлено на рис. 2.2.

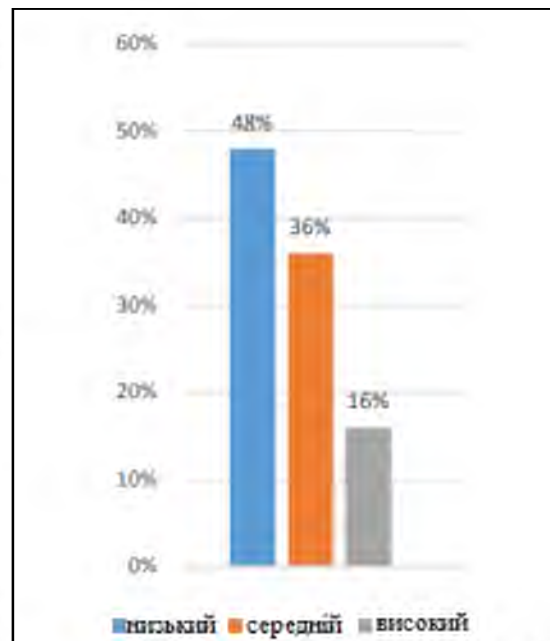

Рис. 2.2. Результати дослідження рівня розвитку аксіологічного компонента професійного спілкування майбутніх педагогів

Виходячи з даних, представлених на рис. 2.2, можна стверджувати, що студенти експерименту розуміють необхідність педагогічних цінностей кожного практикуючого вчителя. При цьому під якість, що складають основу педагогічних цінностей, розуміють повагу до особистості учня, прийняття учнів як повноцінних суб'єктів освітнього процесу, доброзичливе ставлення, справедливість у процесі прийняття рішень, а також співчуття та повагу.

Можна зробити висновок, що теоретичний рівень знань, отриманий у процесі навчальної діяльності, забезпечує необхідну усвідомленість і дозволяє студентам вільно орієнтуватися у сфері теоретичних знань і уявлень. Проте педагогічна діяльність, як ніяка інша, орієнтована також на практичну діяльність, яка передбачає тісний контакт із суб'єктами освітнього процесу. За словами самих студентів, у процесі спілкування вони відчувають дискомфорт і хвилювання, що, природно, ускладнює прояв гуманного та ціннісного ставлення до особистості учнів.

Практико-орієнтована спрямованість сучасної вищої освіти, крім іншого, дає студенту можливість, у тому числі в процесі проходження практик, передбачених навчальним планом, стати безпосереднім учасником навчального процесу, відчутти себе педагогом. Така практика дозволяє багатьом студентам подолати наявну невпевненість у собі, проявити свою креативність і відчутти свою значимість як педагога.

Інформаційно-змістовий компонент комунікативної компетентності є досить вагомим у практичній діяльності педагога (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Рівні розвитку інформаційно-змістовного компонента комунікативної компетентності

Критерії	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
інформаційно-змістовного компоненту			
Рівень знань про педагогічне спілкування	студент характеризується наявністю достатнього обсягу знань, які необхідні для побудови ефективних педагогічних контактів	студент має недостатні знання для оптимальної взаємодії в рамках навчальної діяльності, іноді потребує поповнення знань	у студента недостатньо знань про сутність та умови організації педагогічного спілкування
Ступінь міцності засвоєння знань	студент розуміє сутність специфіку організації педагогічного спілкування, вміє їх застосовувати та вдало знаходить	в деяких ситуаціях студентові важко застосувати свої знання	у студента відсутні практичні навички передачі та розкриття змісту знань про процес педагогічного спілкування

<p>Ступінь гнучкості застосування знань</p>	<p>причинно-наслідкові зв'язки цих процесів</p>	<p>студент активно у процесі актуалізації наявних знань студенту</p>	<p>студенти, володіючи необхідними знаннями, не можуть застосувати</p>
	<p>необхідні знання відповідно до запитання сформованих ситуацій спілкування</p>	<p>потрібні навідні</p>	<p>їх у контексті практичних ситуацій</p>

Результати, отримані при застосуванні діагностики для виявлення рівня інформаційно-змістовної складової у студентів експерименту, керуючись даними табл. 2.4, дозволили встановити загальний рівень розвитку досліджуваної складової комунікативної компетентності. Визначаючи рівень розвитку цього компонента, експериментатори усвідомлювали його значущість у структурі професійного спілкування. Без певного рівня цього компонента неможливо поставити питання про наявність у вчителя професійних якостей.

Важливою складовою практичної діяльності вчителя є такі показники, що входять до інформаційно-змістового компоненту комунікативної компетентності, як обсяг теоретичних знань про педагогічне спілкування та ступінь міцності цих знань. Разом з наявним досвідом ці показники є необхідною основою для побудови процесу педагогічного спілкування, без якого неможлива навчальна діяльність.

Критеріями рівнів розвитку інформаційно-змістовної складової комунікативної компетентності були: обсяг і міцність засвоєння знань про комунікативні взаємодії учнів і вчителів, а також гнучкість у застосуванні цих знань.

Обсяг і міцність засвоєння знань у процесі навчальної діяльності завжди є суттєвою складовою, що перевіряється практичною діяльністю. Для справжньої перевірки факту знання, яке з теоретичного боку стає практичним умінням,

необхідно застосовувати методи діагностики. Аналіз роботи вчителів-початківців свідчить про значні труднощі в процесі застосування знань, отриманих у ВНЗ, без сформованих практичних навичок. Деякі методи і прийоми дозволяють активізувати набуті знання так, що їх застосування не викликає практичних труднощів.

На рис. 2.3 можна ознайомитися з даними розвитку майбутніх педагогів інформаційно-змістовної складової професійного спілкування.

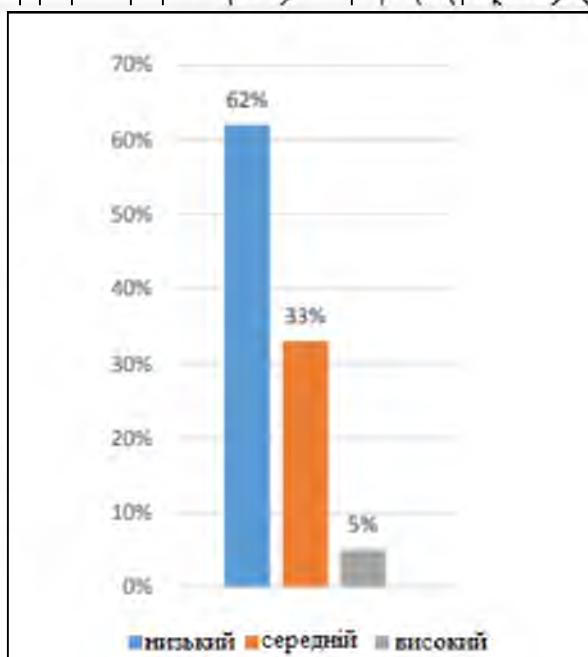

Рис. 2.3. Результати дослідження рівня розвитку інформаційно-змістовного компонента професійного спілкування майбутніх педагогів

Зміст і рівні кожного критерію операційно-діяльнісного компонента комунікативної компетентності наведено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5
Рівні розвитку операційно-діяльнісного компонента комунікативної компетенції

Критерій	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Доцільність здійснення комунікативних дій	студент у процесі спілкування з учнями активно	студент у процесі спілкування з учнями робить спроби	студент у процесі організованих комунікативних дій не

дій	використовує закохувальні, стримувальні інші розвиваючі	вплинути на них, але не намагається встановити причинно-наслідкові зв'язки	здійснює належного впливу на учня, внаслідок чого відзначається
	способи спілкування з метою досягнення мети комунікативної взаємодії	отриманими результатами та використовуваними методами	мінімальний результат цієї взаємодії
Гнучкість у процесі застосування комунікативних дій	студент не відчуває труднощів у процесі побудови стратегії комунікативної педагогічної взаємодії, при цьому кожна використана стратегія залежить від ситуації, що виникає	студент не вміє використовувати більше двох різних способів дій, які не завжди відповідають ситуації, що виникає	студент у процесі організованих комунікативних дій не здійснює належного впливу на учня, внаслідок чого відзначається мінімальний результат цієї взаємодії
Самоконтроль і самооцінка власних комунікативних дій	студент проявляє самоконтроль на всіх етапах планування та реалізації процесу спілкування з учнями, адекватно оцінюючи цей процес	рівень самоконтролю студента можна охарактеризувати як поверхневий, інколи він не зовсім об'єктивно оцінює власну комунікативну діяльність у процесі спілкування з учнями	студент не вміє здійснювати самоконтроль і самооцінку, також не можє усунувати помилки спілкування та діагностувати їх

Дані щодо розвитку студентів підготовки операційно-діяльнісного компонента професійного спілкування представлені на рис. 2.4.

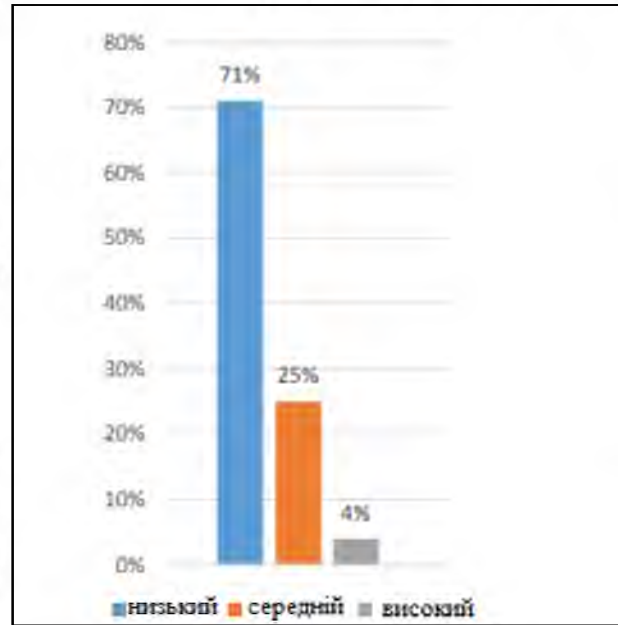

Рис. 2.4. Результати дослідження рівня розвитку операційно-діяльнісного компонента професійного спілкування майбутніх педагогів

Застосований комплекс методик був спрямований на визначення критеріїв та показників, що дозволяють виміряти рівень розвитку професійного спілкування майбутніх педагогів. Для кожної реально можливої комбінації балів, зазначених у табл. 2.6, визначено комплексну оцінку рівня розвитку кожного показника, а також загального рівня розвитку професійного спілкування.

Таблиця 2.6
Комплексна оцінка компонентів професійного спілкування майбутніх педагогів

Величини вимірів у балах				Комплексна оцінка в балах
Величина в балах 1-го показника	Величина в балах 2-го показника	Величина в балах 3-го показника	Величина в балах 4-го показника	

1	1	1	1	1
1	1	1	2	1
1	2	2	2	2
2	2	1	1	1
2	3	1	3	3
1	1	3	1	1
1	3	3	2	2
1	2	3	1	2
3	3	3	3	3

Отримані результати для початкового рівня розвитку комунікативної компетентності можна знайти на рис. 2.5

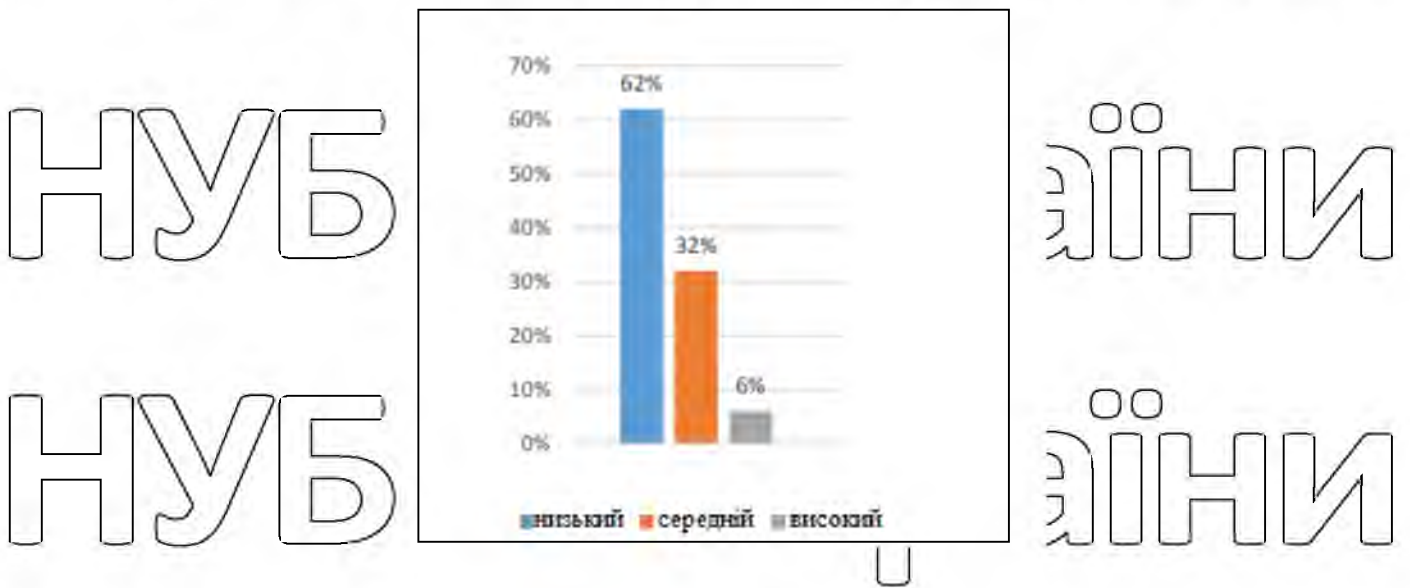

Рис. 2.5. Результати дослідження рівня розвитку професійного спілкування у студентів

Таким чином, результати проведеної діагностики в рамках експерименту показали, що базовий рівень розвитку професійного спілкування у студентів не повною мірою відповідає вимогам до сучасного вчителя, в контексті сучасної освіти. Діагностичні дані по кожному з вимірюваних компонентів комунікативної компетентності в контрольній та експериментальній групах не мають принципових відмінностей. З цього приводу зроблено такі висновки:

- студенти, розуміючи, що успішна педагогічна діяльність часто залежить від уміння викладача здійснювати педагогічну взаємодію зі студентом, не завжди готові до власних особистісних змін;

- майбутні вчителі мають поверхневий рівень знань про процес педагогічного спілкування, про компоненти комунікативної дії;

- майбутні вчителі потребують рекомендацій та додаткової допомоги в процесі цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності.

Підсумовуючи результати, отримані в ході експерименту, варто зазначити, що дані експериментальної групи студентів принципово не відрізняються. Спостерігався середній і низький рівень розвитку компонентів професійного спілкування.

2.2. Запровадження програми з формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів

З метою більш успішного процесу формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів розроблено програму для студентів «Культура професійного спілкування майбутніх педагогів», розрахована на 28 год.

Мета розробленої програми: оптимізувати процес розвитку в студентів готовності до гуманістично-орієнтованої взаємодії з учнями.

Розроблена програма має вирішити такі завдання:

- сформувати психологічну готовність до педагогічної взаємодії із учнями;

- формувати відкриту до спілкування особистість майбутнього педагога, застосовуючи в практичній діяльності принципи гуманістичного виховання;

- розвивати у студентів уміння знаходити оптимальні засоби взаємодії з учнями в різних умовах педагогічного спілкування.

Програма включає такі розділи: «Особливості професійного спілкування», «Комунікативна поведінка педагога в складних ситуаціях», «Методика розвитку культури професійного спілкування».

Кожен із розроблених розділів був спрямований на формування знань, умінь і навичок, що визначають теоретичні та практичні основи комунікативної компетентності майбутнього педагога.

Аналізуючи практику вищих навчальних закладів, ми зазначили, що проблеми формування комунікативних умінь недостатньо відображені в практиці навчального процесу. Через навчальний процес студенти отримують достатній обсяг теоретичних знань, необхідних для майбутньої професійної діяльності, але крім теорії необхідні й практичні навички. Відповідно, у процесі професійного становлення майбутнього педагога виникає низка протиріч, а саме, володіючи теоретичними знаннями, педагог-початківець не має необхідних навичок, щоб ефективно використовувати їх у процесі побудови спілкування як із учнями, так і з колегами та батьками.

У зв'язку із зазначеними труднощами було вирішено зосередитися на інтерактивних методах навчання. Вони найкраще сприяють засвоєнню інформації, залучаючи студентів до безпосередньої діяльності. Ця навчальна діяльність, що супроводжується інтерактивними методами, дозволяє перевести учня з розряду суб'єкта, який пасивно сприймає інформацію, в активного творця та учасника навчального процесу. Відповідно, сама засвоєна інформація стає більш зрозумілою і краще засвоюється. У процесі проведення комплексу спеціально розроблених заходів використовувалися:

- дискусія, евристична бесіда;
- метод кейс-стаді, тобто метод ситуаційного аналізу проблемних ситуацій, наявних у навчальному процесі;
- ігрові методи навчання (рольові ігри, що моделюють елементи майбутньої педагогічної діяльності студентів);
- комунікативний тренінг (цей метод був спрямований на розвиток комунікативних, перцептивних, мовленнєвих, гностичних умінь студентів);
- епістолярний твір про майбутню професію студентів;
- рефлексивна практика, дебрифінг (де обговорювалося, як студенти переживають цей досвід) [13, с. 12].

Використання інтерактивних методів сприяло:

- отримання студентами знань про процес педагогічного спілкування, комунікативні акти в процесі педагогічної діяльності;

- розвиток у студентів навичок рефлексії, що допомагають уникнути помилок у процесі професійних дій;

- розробка найбільш успішних педагогічних стратегій і технік спілкування для студентів.

У процесі організації навчальної діяльності студентів склад вищого навчального закладу повинен дотримуватись компетентнісного підходу, який передбачає, насамперед, активність самих студентів, оскільки в іншому випадку висока ймовірність виховання педагогів, які володіють великою теоретичною базою знань, які не вміють проектувати комунікативну ситуацію на практиці.

У ході застосування розробленого комплексу заходів особлива увага приділялася розвитку мотивації спілкування зі студентами, що сприймається як характеристика процесів, що стимулюють і підтримують активність суб'єкта діяльності на визначеному рівні, так і як система факторів, що визначають поведінку суб'єкта.

Навчальна програма включала теми, які передбачають не тільки засвоєння вищезгаданої системи знань, а й закріплення етичних правил і норм спілкування. Звернуто увагу на такий аспект педагогічного комунікативного процесу, як корекція мовленнєвої поведінки вчителя, розвиток умінь у сфері рефлексії, емпатії тощо («Ціннісні орієнтації педагога», «Особливості побудови комунікативні взаємодії між педагогом і учнем»).

Теми, які вивчалися в рамках курсу в процесі проведення заходів формувального експерименту «Мовленнєва поведінка педагога», «Методика розв'язання конфліктних ситуацій», «Культура професійного спілкування педагога та вимоги до неї» розглядали такі важливі аспекти педагогічної діяльності педагога:

- необхідність усвідомлення пріоритету суб'єкт-суб'єктних стосунків, які ґрунтуються на повазі один до одного педагога та учня;

- важливість дотримання морально-етичних норм і правил взаємодії;

- необхідність формування позитивного ставлення до принципів педагогічної етики.

Вивчаючи тему «Навички професійного спілкування», студентам було запропоновано ознайомитися зі структурою педагогічного спілкування, що включає інформаційний, соціально-перцептивний, самопрезентативний, інтерактивний та афективний компоненти. Студентам необхідно було поповнити запас знань і уявлень про сутність, призначення процесів спілкування в комунікативних взаємодіях суб'єктів. Придлено увагу проблемним ситуаціям, які виникають у процесі спілкування педагога та учня, а також методам їх запобігання та усунення.

Студенти познайомилися з таким поняттям як невербальна комунікація, а також з правилами, які використовуються в процесі інтерпретації невербальної поведінки. Вивчаючи вказану тему, в якості практичних завдань студентам пропонувалося наслідувати існуючі моделі невербальної поведінки, що сприяло розвитку почуття сприйняття та розуміння один одного.

Логічним продовженням курсу лекцій стали практичні заняття методом кейс-стаді. Практичне використання цього методу полягає у використанні реальних ситуацій, які зацікавили студентів тим, що такі випадки можуть мати місце в їх реальній практиці. Тому на практичному занятті можна пояснити діяльність кожного учасника.

Метод кейс-стаді застосовувався в процесі вивчення тем: «Педагогічний конфлікт та шляхи його вирішення», «Емоційна стійкість педагога». Ці теми дозволили студентам ознайомитися з видами міжособистісних конфліктів, способами їх вирішення, а також існуючими методами емоційної саморегуляції та самоконтролю. Конфліктна ситуація на практичному занятті розбиралась у такій послідовності:

- ознайомлення з конфліктною ситуацією;

- особистісні та вікові особливості студентів, які беруть участь у цьому конфлікті, а також характеристики педагога, досвід його педагогічної діяльності, характер його стосунків з учнями;

- встановлення причини конфліктної ситуації;

- пошук студентами власних варіантів вирішення конфлікту [14, с. 60].

Студентам були запропоновані реальні ситуації зі шкільної практики, які потребували аналізу. Наприклад: «Конфлікт молодої вчительки музики з учнем шостого класу Ігорем, важким, запальним хлопцем з неблагополучної сім'ї, який не користується авторитетом у класі. На уроці музики вчителька оголосила оцінки за контрольну роботу, написану на минулому уроці. Ігорю здалося, що вчитель поставив йому занижену оцінку. Він грубо обізвав її і вийшов з класу. Вчителька сказала передати Ігорю, щоб більше не приходив до неї на урок. Як налагодити нормальні стосунки між учнем і вчителем?»

Студенти брали активну участь в обговоренні. Майбутні педагоги наводили типові випадки з власного життєвого досвіду. Оцінюючи дії педагога, студенти були переважно на боці студентів і критикували дії педагога.

Одним із запропонованих студентам методів роботи був метод педагогічних завдань. Наприклад: «На уроці української мови вчитель викликає до дошки учня, який має хорошу успішність. При опитуванні вчитель розуміє, що викликаний студент не був підготовлений до уроку. Розчарована вчителька вирішує запитати його наступного разу, вона не ставить йому низьку оцінку.

Потім вчитель викликає учня, який має задовільну успішність. Студент явний флегматик. Він не може вирішити задачу швидко, але врешті-решт вирішує її правильно. Вчитель вважає, що викликаний студент просто тягне час і ставить йому трійку» Студентам пропонується проаналізувати дії педагога в

запропонованому завданні. У процесі розв'язання запропонованих завдань студенти активно висловлювалися, було відзначено підвищення загальної активності майбутніх педагогів. Цей прийом також сприяє розвитку вмінь формулювати свої думки, висловлювати свою думку, аргументувати свою точку зору.

У процесі проведення заходів експерименту використовувалася групова форма роботи. Теоретично та практично доведено ефективність групової роботи. У процесі прийняття спільних рішень студенти вчаться прислухатися до думки інших, вести взаємовигідний діалог, знаходити істину в позитивній суперечці. Такий вид роботи благотворно впливає на розвиток позитивних стосунків у колективі.

Учасники експерименту спільно обговорювали навчальні завдання; планували спільну роботу, намагалися обрати найкращий спосіб її проведення; розподіляти функції та обов'язки між учасниками групи з урахуванням індивідуальних особливостей і можливостей кожного учасника групи. При підведенні підсумків, обговоренні результатів використовувалися методи рефлексії та самоаналізу.

Дискусія як прикладний метод є досить актуальною в процесі розвитку комунікативної компетентності студентів. Цей метод орієнтований на вміння кожного висловлювати свою точку зору, сприяє розвитку вміння правильно аргументувати власну позицію. Під час обговорення кожен з учасників має можливість висловити свою точку зору, але не забувайте, що в підсумку всі повинні дійти спільного висновку. Ця здатність знаходити спільну мову в, здавалося б, протилежних думках – це навичка, якій потрібно навчитися. Це вміння необхідне в практичній діяльності кожного педагога. Педагог під час дискусії повинен спрямувати процес обговорення в потрібне русло, щоб обговорення конкретної ситуації не зайшло в глухий кут, а учасники дискусії врешті-решт прийшли до єдиного правильного рішення. Досягнення консенсусу, знаходження спільного рішення в конфліктній ситуації – це також вміння, яке необхідно опанувати студенту [47, с. 32].

За нашими спостереженнями, студентів зацікавили ситуації з реальної практики педагогів. Підручникові ситуації не завжди викликають інтерес, оскільки вони досить відірвані від реалій сучасного освітнього простору. Ці ситуації близькі студентам, вчорашнім школярам. Вони також наводили власні приклади з особистого досвіду шкільного життя. Найбільший інтерес завжди

викликають реальні, життєві ситуації, особливо ті, що пов'язані з особистим досвідом, в таких випадках теоретичний матеріал, який представляє певну складність, легше засвоюється, асоціюється з реальними сценами з життя. З позиції студентів, у цих ситуаціях дії педагогів були невиправданими, студенти могли кваліфікувати їх як непрофесійні.

У конфліктних ситуаціях, які виникають у процесі спілкування педагога та учня, завжди важливо визначити суть конфлікту та знайти шляхи його розв'язання, у цьому випадку студентам необхідні знання вікових особливостей студентів, знання вікових криз, їх періодизації та характерних проявів. Ця

система знань досить розгалужена, студенти знайомляться з нею на перших курсах, однак застосування цих знань потрібно постійно, в процесі практичної роботи педагога. Проте студенти в процесі обговорення конфліктних ситуацій, здебільшого, дійшли висновку, що конфліктні ситуації, як і способи їх

вирішення, безпосередньо залежать від спрямованості педагога на особистість учня, на його стиль спілкування з учнями і від того, чи розуміє він своїх студентів, незалежно від віку студентів. Крім розуміння, як зазначали деякі студенти, має бути присутнім момент інтуїтивного сприйняття педагога, що неможливо без достатнього досвіду.

Такі теми, що входять до комплексу занять, як «Культура професійного спілкування педагога та вимоги до неї», «Ціннісні орієнтації педагога», спрямовані на формування та розвиток морально-етичних норм поведінки в процесі побудови комунікативних актів між педагогами та учнями. Ці теми вивчалися проблемно-діалогічними методами навчання.

Перед студентами було поставлено завдання розпочати обговорення запропонованої інформації за допомогою аргументів, які мають теоретичну обґрунтованість. Ми спостерігали за тим, як студенти будують своє мовлення, наскільки грамотно формулюють і аргументують висловлену точку зору, як обґрунтовують обрану позицію, як роблять висновки, наскільки логічно побудовано мовлення. Були й учасники, які мали психологічні труднощі під час виступу перед публікою. Викладач повинен акцентувати увагу майбутніх

педагогів на важливості вміння виступати перед аудиторією. Це вміння має формуватися у студентів протягом усього періоду навчання, оскільки педагогу-практику постійно доводиться стикатися з ситуацією виступу перед аудиторією, починаючи з виступу на уроці, виступаючи перед класним колективом і закінчуючи процесом спілкування з батьками на батьківських зборах та виступи на педагогічних радах університету.

У світлі останніх тенденцій у навчально-виховному процесі в університетах постійно створюються умови для участі вчителів у різноманітних конкурсах, а також заохочується інноваційна діяльність педагогів. Наведена

тенденція свідчить про те, що педагог повинен мати сформовані ораторські навички. Цей навик ускладнюється тим, що часто труднощі, які спіткає оратор під час виступу перед аудиторією, носять психологічний характер, тобто базуються на психологічних якостях людини (невпевненість у собі, комплекси, збентеження).

У процесі застосування заходів з розвитку комунікативної компетентності також використовувався рольовий метод. Дослідники говорять про важливість цього методу не тільки в освітньому процесі дітей, а й у процесі навчання дорослих. Незважаючи на те, що гра є провідною діяльністю дітей, у процесі

навчання студентів гра є досить ефективним методом. Під час гри суб'єкт емоційно включається в діяльність, легше запам'ятовується інформація, сприйнята при включеній емоційній сфері. У системі вищої освіти ці методи

досить широко включені в навчальний процес, особливо в практичні та семінарські заняття. Ця тенденція поширюється і на систему перепідготовки професійних кадрів, тобто мова йде про те, що зараз широко використовуються ігрові методи в роботі з дорослою аудиторією, а не тільки з дітьми [26, с. 210].

Студенти позитивно сприйняли моменти діяльності з елементами гри.

Наприклад, одним із пунктів заняття було проведення рольової гри. Одна з ігор мала назву «Педагогічна конференція», в основу гри була покладена тематична лінія: «Основи культури професійного спілкування педагогів». Студенти були поділені на групи: учасники та журі. За заздалегідь підготовленими фразами

учасники гри мали змоделювати процес конференції. Потім члени журі також, використовуючи заздалегідь підготовлені картки з фразами, повинні були оцінити виступи учасників «конференції». Складність полягала в тому, що студентам доводилося абстрагуватися від власної думки, вживаючи роль іншої людини. Часто на практиці при побудові комунікативного акту саме це вміння важко застосувати в реальній ситуації, оскільки воно має чітку практичну спрямованість і реально впливає на рівень позитивних стосунків педагогом та учнями. Труднощі спочатку були помітні, було видно, що не всі студенти просто перемикаються в процесі рольової гри.

Після гри відбулася дискусія, під час якої майбутні педагоги підтвердили факт труднощів. Вони зрозуміли, що не завжди легко переключитися з власної точки зору на позицію іншого суб'єкта комунікативної взаємодії. Проте майже всі студенти висловилися за важливість для педагога такого вміння стати на позицію іншого, спробувати сприйняти ситуацію з точки зору опонента. Також студенти мали змогу порівняти поведінку в тій чи іншій ситуації та стиль поведінки, характерний для реальної ситуації. У результаті через сюжетно-рольову гру студенти навчилися закріплювати норми поведінки та спілкування в різних ситуаціях, розглядати ситуацію з позиції іншого суб'єкта комунікативного акту, аргументувати свою позицію, доводити свою думку.

Іншим значущим видом роботи, який проводився зі студентами в рамках експерименту, стала сукупність практичних взаємодій студентів в освітньому просторі навчального закладу. Передбачалося, що студенти проведуть у певних класах «годину спілкування» на задані теми. При цьому студенти спочатку мали підготуватися до зазначеного заходу. Запропонована стратегія включала такі кроки:

- 1) консультація студента з наставником щодо визначення мети «години спілкування», засобів навчання та методичних джерел;

- 2) етап визначення й осмислення змісту запланованої «години спілкування»;

- 3) етап підготовки плану-конспекту запланованої діяльності;

4) етап практичного програвання плану-конспекту в групі студентів [27, с. 95].

У процесі підготовки заходів студенти мали можливість поспілкуватися з досвідченими викладачами, спостерігати за навчальним процесом безпосередньо в стінах університету. Спостереження за процесом навчання з досвідченим викладачем дає студентам можливість збагатити власні навички практичними прийомами, які використовують досвідчені викладачі.

Після обговорення проведених занять студенти відзначили, що за характером спілкування педагога та студентів можна зробити висновок про прив'язаність педагога та класного колективу один до одного.

Дана практика сприяла ознайомленню студентів з особливостями навчально-виховної роботи, організованої в навчальному закладі. А також студенти на практиці переконалися у важливості застосування знань про психологічні, вікові та гендерні особливості студентів.

2.3. Аналіз результатів дослідження

На формувальному етапі експерименту відстежувалась динаміка розвитку культури професійного спілкування майбутніх педагогів в процесі експериментальної роботи. Передбачалося, що після запровадження програми вона сприятиме підвищенню рівня виділених компонентів комунікативної компетентності (мотиваційної, аксіологічної, інформаційно-змістовної, операційно-діяльній) у студентів експериментальної групи. Рівні кожного з компонентів були визначені таким чином: низький, середній, високий.

Необхідно проаналізувати результати динаміки розвитку кожного із компонентів комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Аналіз рівня розвитку відображені на рис. 2.6.

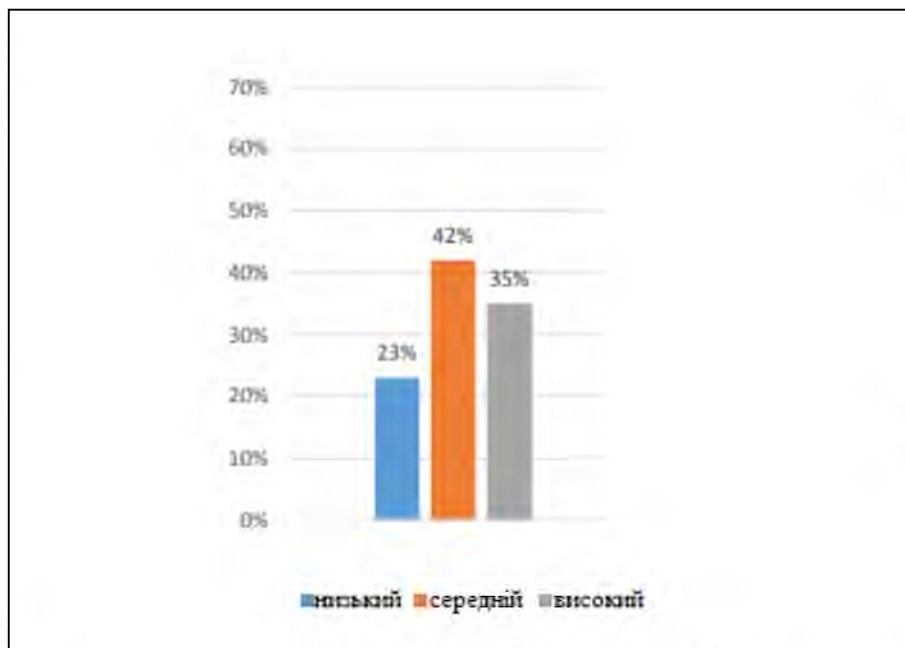

Рис. 2.6. Рівень розвитку мотиваційного компонента комунікативної компетенції у студентів

Усвідомлений підхід майбутніх педагогів до проблем розвитку комунікативних умінь у цілому та комунікативної компетентності в рамках проведеної програми забезпечив підвищення показників мотиваційної складової. У комплексі компонентів комунікативної компетентності досить важливим є процес підвищення мотиваційного компонента. Цей компонент забезпечує усвідомлення істотної діяльності студентів у процесі побудови комунікативних дій. Також студенти зацікавилися проблемами педагогічної комунікації, з метою додаткового вивчення спеціальної літератури з питань спілкування викладачів та студентів. Експериментатори також відзначили усвідомленість, з якою студенти були залучені до цього процесу. Усвідомленість є основою розвитку певного рівня мотивації до певного виду діяльності. Без певного рівня розвитку мотивації в педагогічній діяльності неможливо досягти серйозних результатів. Також зафіксовано підвищення здатності студентів здійснювати спільну діяльність з учнями, а також визначити цілі та завдання комунікаційного процесу.

На рис. 2.7 наведено дані щодо відсоткового співвідношення рівня розвитку аксіологічного компонента комунікативної компетентності у майбутніх педагогів

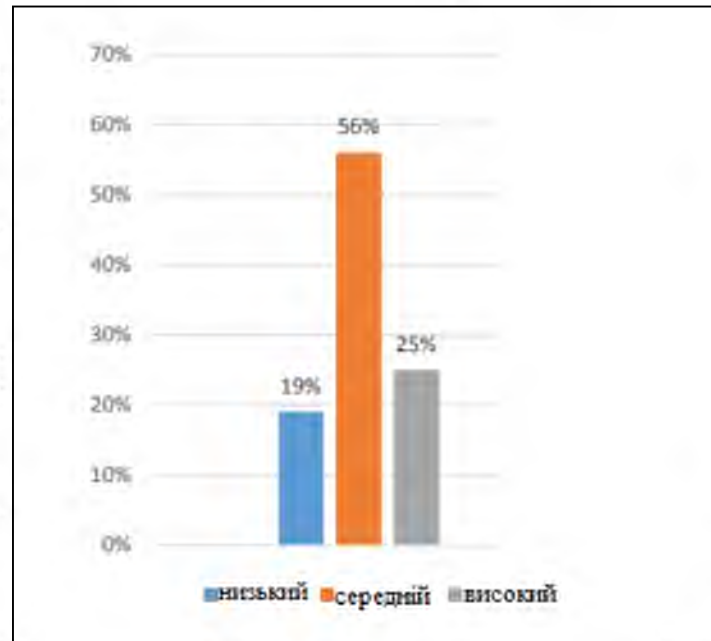

Рис. 2.7. Рівень розвитку аксіологічного компонента комунікативної компетентності у студентів

Зазначені результати дають змогу зробити висновок про підвищення рівня аксіологічного компонента в процесі проведення програми.

На рис. 2.8 зображені дані розвитку інформаційно-змістовного компонента комунікативної компетентності після проведення програми.

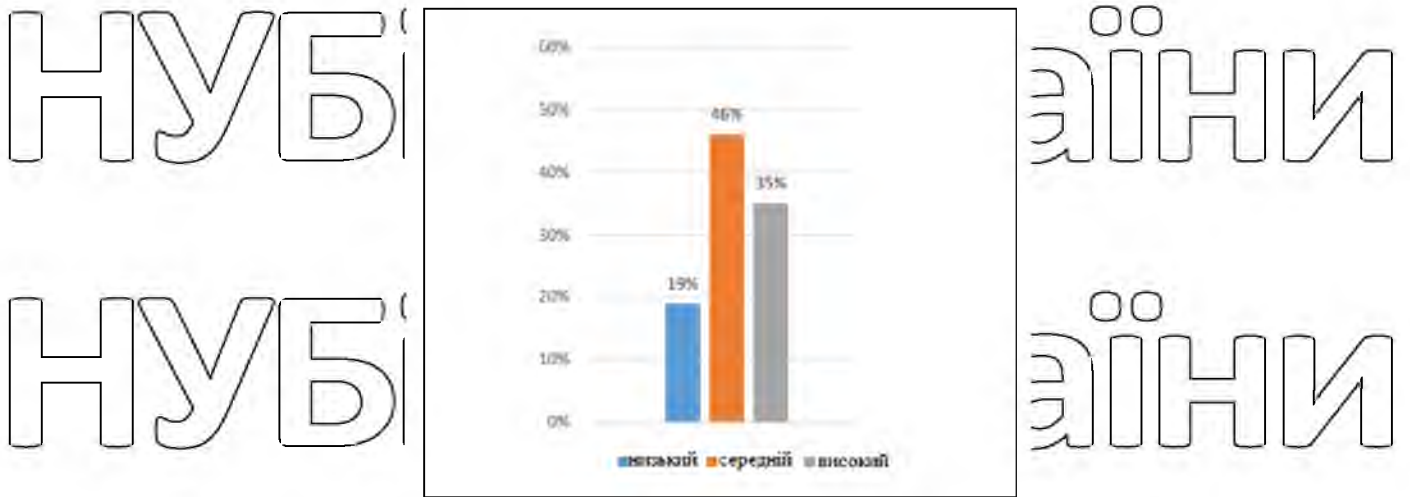

Рис. 2.8. Рівень розвитку інформаційно-змістовного компонента комунікативної компетенції у студентів

Варто звернути увагу на те, що показники інформаційно-змістовної складової змінилися найкращим чином порівняно з усіма іншими показниками.

Зміни, зафіксовані на рівні розвитку операційно-діяльнісного компонента комунікативної компетенції представлені на рис. 2.9.

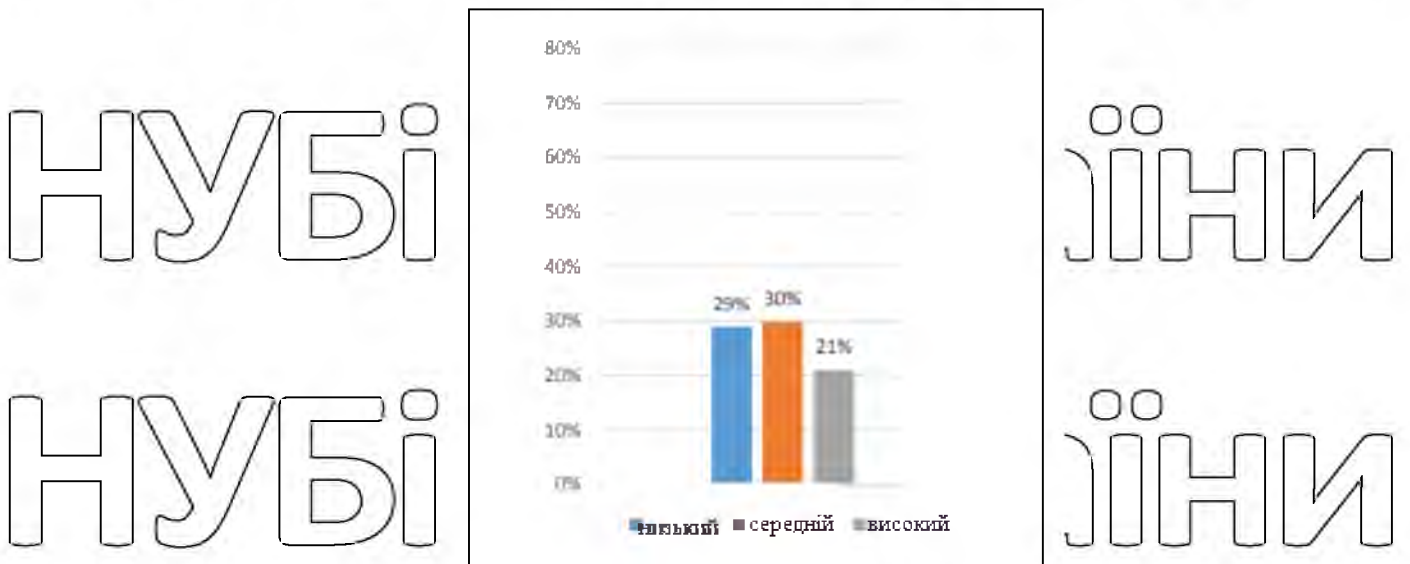

Рис. 2.9. Рівень розвитку операційно-діяльнісного компонента комунікативної компетенції у студентів

Практичні знання, отримані студентами в процесі виконання спеціально розробленого комплексу заходів, спрямованих на формування культури професійного спілкування, були успішно реалізовані ними в практичній діяльності. У процесі вищезазначених заходів студенти проходили різнобічну підготовку, знайомилися із засобами педагогічного спілкування. Усі заняття тісно пов'язані з практичною діяльністю викладачів і мають практико-орієнтований характер, що має велике значення для майбутньої практичної діяльності випускників.

Отже, за всіма компонентами та рівнями комунікативної компетентності спостерігається загальна позитивна динаміка. Закономірним видається висновок, що зміни у розвитку комунікативної компетентності студентів свідчать про ефективність використання розробленої програми.

2.4. Рекомендації щодо формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів

Сучасні реалії показують, що просто отримати одну-дві вищі освіти вже недостатньо. Потрібне безперервне навчання та розвиток потенціалу.

Необхідно розробити науково-обґрунтовану методику, орієнтовану на розвиток культури професійного спілкування майбутніх педагогів:

- єдність психолого-педагогічних, лінгвістичних та інших дисциплін (педагогіки, психології, соціології, етики, культурології, спеціальних дисциплін і педагогічної практики);

- єдність пізнавальної, морально-етичної та світоглядної спрямованості;
- запровадження теоретико-педагогічних і практичних основ формування загальної культури та професійно-педагогічного спілкування особистості майбутнього педагога;

- використання стандартних і нестандартних ефективних форм і методів навчання [36, с. 48].

Навчальна діяльність студентів, орієнтована на формування та розвиток культури професійного спілкування, передбачає вирішення таких завдань:

- знання та розуміння особливостей педагогічного процесу;
 - наявність інтересу до професії педагога та позитивного ставлення до педагогічної діяльності;

- вивчення та аналіз сучасної філософської та психолого-педагогічної літератури, наукових статей;

- використання синтезу лексико-граматичних засобів і видів мовленнєвої діяльності для застосування їх у діловому та професійному спілкуванні [48, с. 7].

До виступу педагога пред'являються такі вимоги:

- правильно вимовляти всі звуки рідної мови;
 - чітко вимовляти і артикулювати звуки, чітко вимовляти закінчення слів і кожне слово у фразі;

- використовувати засоби інтонаційної виразності мовлення (силу голосу, ритм, темп, логічні наголоси, паузи);

- у спілкуванні з дітьми використовувати мовлення в дещо повільному темпі, помірної гучності;

- використовувати доброзичливий тон у розмові.

Вищевказані вимоги передбачають правильне використання педагогом невербальних засобів спілкування, його вміння не тільки говорити з дитиною, а й чути її.

Деякі недоліки виступу педагога:

- поспішність мовлення;

- монотонність мовлення (знижує інтерес до змісту);

- підвищення гучності голосу (переходить у крик);

- неточна вимова окремих звуків чи слів;

- порушення в лексико-граматичному оформленні;

- вживання слів – паразитів у мовленні;

- недбала, необхайна вимова (кінці слів не узгоджуються, окремі звуки проковтуються, приголосні невизначені);

- вимова слів з неправильним наголосом;

- дискордантний голос (захриплість, назальність);
 - часте вживання слів із зменшувально-пестливими суфіксами;
 - засмічення мовлення непотрібними словами («ну», «так би мовити», «значить»).

Багато труднощів у педагогічній діяльності виникає через невміння використовувати слово як засіб, що впливає на дитину, допомагає встановити з нею контакт. Мовлення педагога повинно бути спокійним, завжди врівноваженим, ввічливим не тільки по відношенню до дітей, а й до всіх інших працівників навчального закладу [23].

У процесі оволодіння педагогічною професією в навчальних закладах для виховання культури мовлення майбутнього фахівця використовуються різноманітні засоби:

- створюється сприятливе мовленнєве середовище, завдяки високому професійно-педагогічному спілкуванню студентів з викладачами та співробітниками коледжів і вузів, представниками суспільства носіями літературної мови (зустрічі з місцевими поетами, працівниками редакції журналу, представники духовенства тощо);

- викладання філологічних та лінгвістичних дисциплін відповідно, де особлива увага приділяється підвищенню рівня мовленнєвої культури студента;
 - участь майбутніх педагогів в олімпіадах та чемпіонатах з української мови та культури мовлення з метою привернення уваги до рідного мовлення, розвитку навичок самоосвіти;

- конкурси тематичних стінгазет, презентацій з розвитку культури мовлення;

- виступи студентів на конференціях, захист творчих проєктів, участь у роботі педагогічних Інтернет-спільнот тощо, сприяють формуванню професійно-ділового педагогічного спілкування;

- важливу роль у формуванні мовлення майбутнього педагога відіграє безпосередньо педагогічна практика в навчальному закладі, де студенти оволодівають первинними комунікативними навичками в процесі взаємодії з

дітьми, педагогами, працівниками та батьками студентів, усвідомлюють значення мовлення у вихованні дітей,

- викладачі коледжів та ВНЗ використовують різноманітні форми виховної роботи зі студентами, де особлива увага приділяється культурі сценічного мистецтва, формуванню професійно-педагогічної майстерності [30, с. 36].

Лише професійна та спеціальна підготовка майбутнього педагога гарантує ефективне оволодіння культурою професійного спілкування, що в свою чергу сприяє ефективній організації навчально-виховного процесу.

Для ефективного спілкування педагогу необхідні комунікативні навички, які формуються в ході постійної роботи над собою, виконання ряду вправ і використання рекомендацій з організації педагогічного спілкування:

1. Повага до співрозмовника. Ставте співрозмовнику питання, на які він зможе відповісти або які будуть для нього цікаві та цінні. Зосередьтеся на змісті аргументів і стилю їх викладу. Педагогічне спілкування не терпить багатослів'я, суєти і смислової порожнечі. Завжди намагайтеся бути хорошим і уважним слухачем. Уникайте довгих монологів, які важко перервати.

2. Індивідуальний підхід. У зверненні до співрозмовника використовуйте ім'я або ім'я та по батькові. Добирайте темп мовлення, послідовність і поєднання висловлювань, враховуючи індивідуально-типологічні та вікові особливості співрозмовника.

3. Доброзичливе ставлення до співрозмовника. Частіше посміхайтесь своєму співрозмовнику. Виявляйте ширий інтерес до того, що скажуть інші. Уникайте категоричних тверджень (як критичних, так і підтримуючих). Звертайте увагу на важливі думки і знаходьте їх у співрозмовників. Вмійте розглянути питання з точки зору співрозмовника. Підтримуйте зоровий контакт.

4. Гнучкість у спілкуванні. Будьте готові переглянути свій метод і тактику спілкування перед обличчям системних збоїв і непереборних

комунікаційних бар'єрів. Вибирайте, змінюйте комунікаційні стратегії в залежності від поточної ситуації, нових контекстів і несподіваних подій.

5. Акцент на успіх і віра в можливості студентів. Вишлюйте схвалення, підтримуйте прагнення співрозмовника до творчості, пошуку нових рішень та ідей. У будь-якому результаті виховної роботи слід знайти позитивний аспект і показати напрямок змін для досягнення більших успіхів. Віра педагога в здібності дітей, підтримувальний стиль спілкування впливають на навчальну успішність студентів, підвищують їх мотивацію до навчання.

6. Конструктивність. Будьте готові вирішувати конфлікти, що виникають.

Усувайте непорозуміння у спілкуванні тактом, кроками до примирення, компромісу, відкритої дискусії. Відмовтеся від різкості, грубості та злості, керуйте своїми негативними емоціями. Не заміняйте авторитет особи авторитетом посади чи соціального статусу. незгода ніколи не повинна породжувати неповагу.

У конфлікті стежте за своєю поведінкою, манерами, жестами, мімікою, вибирайте м'які слова для серйозних суперечок, не підвигуйте голос.

Ні в якому разі не можна приймати рішення в збудженому стані, це може призвести до помилок, які буде важко виправити.

Важливо, щоб дискусії не тільки не розривали, а й зміцнювали дружні відносини, щоб суперечки залишалися товариськими (відокремлюйте особисте від змісту суперечки) [35, с. 151].

Мовлення педагога, не підкріплене відповідним виразом обличчя, рухами рук, тіла, значно збіднене за своєю дієвістю. Жест – це рух рук, який супроводжує мовлення педагога і підсилює його виразність, а іноді й замінює його. У жестах проявляється душевний стан людини, а при необхідності іноді приховуються справжні почуття. Необхідно дбати про те, щоб жести були природними, доречними, стриманими, тобто відповідали конкретній педагогічній ситуації.

Розрізняють три групи жестів: механічні, описові та психологічні.

Механічні жести є найпоширенішими і названі так через їхню природу. Наприклад, вітаючись чи прощаючись, ми робимо певний рух: махаємо співрозмовнику, подаємо, потискаємо руку. Ці жести використовують для урізноманітнення процесу спілкування.

Описові жести використовуються, з одного боку, для привернення уваги до досліджуваного об'єкта шляхом вказівки на нього, з іншого боку, як жести, що доповнюють усне висловлювання.

Психологічні жести є способом зовнішнього вираження почуттів людини. Вони не завжди збігаються з вимовленими словами і швидше розкривають їх підтекст. Наприклад, якщо ми кажемо, що не хвилюємося і спокійні, але при цьому смикаємо за вухо, гудзик, підборіддя тощо, то ці дії свідчать про наше хвилювання.

Слід пам'ятати, що надмірна жестикуляція відволікає від головного і може бути смішною. Негативне враження справляє неконтрольоване розмахування руками. Необхідно виховувати в собі вміння стримувати зовнішні прояви і не демонструвати справжніх переживань, особливо в екстремальних умовах. Зазвичай перший жест підсилює думку і відіграє головну роль у жестикуляції. Тому жести необхідно заздалегідь продумати, відпрацювати, домогтися їх відповідності змісту сказаного, пам'ятаючи, що вони є способами активізації мовленнєвої діяльності, вираження особливостей підтексту. Жест може бути традиційним у певній ситуації та культурному контексті (важливо знати різницю у сприйнятті жестів у різних культурах).

Міміка – це засіб передачі за допомогою м'язів обличчя своїх почуттів, емоцій, ставлення до чогось. З її допомогою можна висловити горе, гнів, радість, збентеження, здивування, презирство, інтерес. Міміка залежить від індивідуальних особливостей педагога, і, на відміну від жестів, від обставин спілкування. Посмішка, яка одночасно схвалює та підбадьорює, має високий потенціал. Брови виразні: вираз здивування – брови підняті, невдоволення – брови зсунуті. Педагогу важливо вміти використовувати виразний погляд, уникати надмірної рухливості м'язів обличчя та очей («зміщення очей») і,

навпаки, статичності («кам'яне обличчя»). Оскільки діти «читають» педагога по обличчю, в якому він стані, не варто демонструвати свої погані настрої, негативні почуття та емоції.

Емоційний контакт неможливий без візуального: доброзичливий погляд часто має більший ефект, ніж вимовлені слова. При цьому найчастіше педагоги дивляться в очі дитині, коли критикують, звинувачують, дають за якусь провину. Педагог у своїй повсякденній діяльності не повинен звертатися до стін, вікон, стелі.

Пантоміма – це вміння педагога володіти своїм тілом. Можна дати кілька рекомендацій, які будуть корисні педагогу:

1. Під час проведення уроку займайте місце в такому просторі, де всіх студентів добре видно і чути;

2. змінювати як своє положення в класі (в розумних межах), так і не тільки постійно стояти і ходити, а й сидіти, коли це дозволяє навчальна ситуація;

3. під час закінчення уроку краще бути в центрі класу і показати всім, які важливі результати отримано;

4. Варто запам'ятати свою ходу, бажано, щоб вона була впевненою і водночас м'якою, різкі рухи можуть налякати дітей і створити дискомфорт у навчальному просторі.

Слід звернути увагу на дистанцію спілкування – відстань між тими, хто спілкується. Відстань до 45 см – інтимна, від 45 см до 1 м 20 см – особиста, від 1 м 20 см до 4 м – соціальна, 4-7 м – громадська. Зміна дистанції – спосіб привернути увагу. Не варто часто наближатися до студентів, не всі сприймають таку інтимну дистанцію як підтримку, а деякі впадають у ступор або нервово завмирають. Занадто велика дистанція призводить до того, що спілкування може перериватися, і студенти легко переключають увагу на інші об'єкти (або, як часто кажуть, відволікаються). У процесі спілкування має значення і розташування співрозмовників. Якщо співрозмовники суперники, то вони розташовані один навпроти одного, якщо друзі поруч. Для активізації

спілкування слід прийняти відкриту позу: не схрещувати руки, скоротити дистанцію; рекомендується ходити по класу вперед-назад, а не з боку в бік (крок вперед підсилює зміст повідомлення, допомагає зосередити увагу аудиторії).

Одним із головних показників майстерності педагога є його вміння чітко й різноманітно ставити запитання, чітко й зрозуміло їх формулювати. Питання може стати відправною точкою для початку пізнавальної діяльності, а може зовсім заплутати і відбити бажання вчитися. Важливо, щоб у навчальному процесі педагог ставив точні запитання, щоб знаходити адекватні відповіді, а також розвивав уміння студентів самостійно їх формулювати [33].

Професійний рівень студентів педагогічного інституту залежить від організації діяльності майбутніх спеціалістів, від цілеспрямованої виховної роботи. Це дозволяє сформулювати низку практичних рекомендацій щодо формування комунікативної культури студентів педагогічного університету:

1. До навчальних планів і програм педагогічної практики педагогічних інститутів необхідно ввести матеріал основ комунікативної культури.

2. Рекомендувати викладачам ВНЗ використовувати перелік комунікативних умінь, які важливо формувати у студентів через конкретні предмети, що вивчаються.

3. Використовувати карту професійно значущих показників комунікативної культури майбутнього вчителя в процесі цілеспрямованого навчання студентів основам комунікативної культури.

4. Ефективніше використовувати можливості дисциплін психолого-педагогічного циклу та педагогічної практики з метою формування комунікативної культури студентів.

5. Постійно контролювати рівень сформованості комунікативної культури майбутніх спеціалістів. На основі отриманих даних здійснити диференційований підхід до студентів з різним рівнем комунікативної культури з метою їх професійного вдосконалення [16, с. 173].

Висновки до розділу 2

Таким чином, комунікативна компетентність майбутніх педагогів формуватиметься ефективно, якщо:

- навчальний процес забезпечить оволодіння студентами основами комунікативної компетентності у ВНЗ та закріпить її у професійно-педагогічній діяльності;

- у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів провідну роль відіграє комунікативна компетентність;

- технологія формування комунікативної компетентності побудована поетапно, відповідно до професійного становлення майбутніх педагогів.

Рівні розвитку комунікативної компетентності умовно розділили на три категорії: високий, середній, низький.

Розроблена нами програма включала набір спеціально розроблених заходів, які дозволяють студентам залучатися до різноманітних видів діяльності, які дозволяють їм розвивати культуру професійного спілкування. У процесі проведення зазначеного комплексу заходів застосовувалися такі методи: дискусія, пояснення, ігровий метод, кейс-метод, комунікативні тренінги. Перелічені методи, що входять до комплексу заходів, також дозволили сформувати у студентів гуманно-ціннісне ставлення до студентів, а також розуміння неповторності особистості кожної дитини, яка позитивно впливає на процес оволодіння системою педагогічних знань, комунікативних умінь і навичок. Набуті вміння сприяють оптимізації процесів комунікативного впливу майбутніх педагогів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сьогодні особливого значення набуває формування такої складової загальної педагогічної культури, як культура професійно-педагогічного спілкування майбутнього педагога, яка забезпечує розвиток інтегративного та професійного мислення, розширення загальнокультурного кругозору, формування навичок професійного спілкування майбутнього фахівця.

Педагогічне спілкування – це система обмеженої соціально-психологічної взаємодії педагога та студентів, змістом якої є обмін інформацією, надання виховного впливу, організація взаємин із застосуванням комунікативних засобів. Педагог є ініціатором цього процесу, організовує його та керує ним.

Спілкування в педагогічній діяльності виступає як засіб вирішення виховних завдань, як соціально-психологічне забезпечення навчально-виховного процесу і як спосіб організації взаємин педагога з дітьми, забезпечення успішності навчання і виховання.

Педагогічне спілкування має бути емоційно комфортним і особистісно розвиваючим. Професіоналізм спілкування педагога полягає в подоланні природних труднощів спілкування, зумовлених різницею рівня підготовки, умінні допомогти учням набутти впевненості у спілкуванні як повноправних партнерів педагога. Педагогу важливо пам'ятати, що оптимальне спілкування – це не вміння тримати дисципліну, а обмін духовними цінностями з учнями.

Спільна мова з дітьми – це не мова наказів, а мова довіри.

Усне мовлення є основним засобом педагогічного спілкування. Слово педагога має впливати на почуття і свідомість, повинно стимулювати мислення й уяву, створювати потребу в пошуковій діяльності.

Проблема розвитку професійно-педагогічної компетентності сьогодні є однією з ключових у сучасній педагогіці. Так як професіоналізм у будь-якій професії – це сукупність особистісних характеристик людини, теоретичних знань та практичних умінь. Для педагога рівень професіоналізму – це якісний

показник розвиненості як особистості. Завдяки цій компетентності взаємодія педагога на особистість виховання реалізується на фундаментальній науковій базі, лише на рівні високих гуманітарних технологій. Рівень професійної компетентності – один із пріоритетних показників сучасного педагога.

Будь-який педагог у процесі своєї діяльності вирішує різноманітні комунікативні завдання. Він повинен вміти слухати і розуміти співрозмовника, досягати взаєморозуміння. Все це цілком можливо, якщо педагог розуміє, що вдосконалення власних комунікативних навичок, підвищення культури спілкування дозволяють ефективніше взаємодіяти з людьми, формувати з ними особливі стосунки, що значною мірою сприятиме вирішенню ділових питань, успішній організації спілкування в педагогічному процесі.

Експериментальна робота, проведена в даній роботі, включала комплекс заходів. Зазначений комплекс заходів ґрунтувався на інтерактивних методах навчання, вирізнявся максимальною наближеністю до реалій майбутньої професійної діяльності студентів психолого-педагогічного напрямку підготовки. У результаті практичного застосування комплексу заходів студенти почали розуміти цінності професії педагога, у них з'явилося вміння взаємодіяти з учнями, вміння розуміти та цінувати особистість дитини. Результати, отримані в ході теоретичних досліджень та експериментальної роботи, дають змогу зробити висновки про досягнення поставленої мети та завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення: навчальний посібник для унів. Львів: Світ, 1990. 232 с.

2. Бабич Н. Д. Культура фахового мовлення: навчальний посібник. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 496 с.

3. Баклицький І. О. Психологія праці: підручник. Київ: Знання, 2008. 656 с.

4. Балл Г. О. Особистісна свобода і гуманізація освіти. *Практична психологія та соціальна робота*, 2001, № 1. С. 2–4.

5. Бичок А. В. Роль культури при підготовці фахівців у ВИЗ. *Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів*. Тернопіль, 2007. С. 150–152.

6. Бібік Н. М. Коментентність у навчанні. *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 408–409.

7. Бондар В. І. Процес навчання. *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 745.

8. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: підручник. Київ: КНЕУ, 2004.

9. Васильєва О. А. Психологія ділового спілкування: навчально-методичний посібник. Ізмаїл: ІДГУ, 2018.

10. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.

11. Волкова Н. Професійно-педагогічна комунікація: навч. пос. Київ: Академія, 2006. 256 с.

12. Головаха Є. І. Психологія людського взаєморозуміння. Київ: Україна – Інститут соціології НАН України, 2002.

13. Грицьова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис. на здобуття д-ра

пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 1998. 30 с.

14. Гриньова В. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу. *Вища освіта України*. 2006. № 4. С. 58–61.

15. Гуменюк О. Психологія впливу: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 304 с.

16. Дусь Н. А. Формування культури педагогічного спілкування у студентів гуманітарно-педагогічного коледжу: дис. канд. пед. наук.: 13.00.04. Вінниця, 2008. 200 с.

17. Денисова А. А. Формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери. Кривий Ріг: КДПУ, 2022. 60 с.

18. Євдокимов О. В. Нові педагогічні технології організації навчання студентів: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». Харків, 1997. 23 с.

19. Жорнова О. Формування студента як суб'єкта соціокультурної діяльності. *Вища освіта України*. 2007. № 2. С. 90–93.

20. Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. Київ: ВСВ «Медицина», 2018. 216 с.

21. Завалевський Ю. Управління процесом професійного зростання вчителя. *Рідна школа*. 2012. № 4–5. С. 57.

22. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: Хрестоматія: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2006. 606 с.

23. Коваль А. П. Культура ділового мовлення: Писемне та усне ділове спілкування. Київ: Вища школа, 1982. 287 с.

24. Комарова І. І. Формування у майбутніх учителів культури педагогічного спілкування: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2000. 189 с.

25. Корсакова О. К. Принципи навчання. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 713–714.

26. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.

27. Крукевич Л. Формування професійної самосвідомості у студентів коледжу. *Вища освіта України*. 2006. № 2. С. 94–98.

28. Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування: навч. посіб. Суми: Університет. книга, 2005. 221 с.

29. Кость Ю. Ю. Формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів. *Мукачівський державний університет*. С. 188-190.

30. Копусь О. А. Формування культури професійного спілкування майбутніх учителів засобами інтерактивних методів навчання. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2018. №4. С. 35-40.

31. Коць М. О. Комунікативна компетентність як складова професіоналізму майбутнього педагога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. С. 52-53.

32. Курова А. В. Психологія спілкування: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології. Одеса: Фенікс, 2020, 79 с.

33. Литвинова К. А., Сагарда В. В. Про деякі передумови формування педагогічної культури майбутніх вчителів. *Проблеми вищої школи: наук.-метод. зб.* Київ: Вища школа, 1994. 98 с.

34. Лузік Е. Методологічні основи гуманітарної підготовки спеціаліста технічного університету. *Вища освіта України*. 2004. № 1. С. 14–19.

35. Малахов В. Етика спілкування: навч. посіб. Київ: Либідь, 2006. 400 с.

36. Матвієнко О. В. Створення моделі спеціаліста на засадах теорії освітньої інноватики. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 3. С. 44–52.

37. Могильний А. П. Культура і особистість: монографія. Київ: Вища школа, 2002. 304 с.

38. Нісімчук А. С., Падалка О. С. Педагогічна технологія: підручник. Київ: Четверта хвиля, 2003. 164 с.

39. Олександренко В. Ефективні шляхи вдосконалення змісту і форм підготовки спеціалістів ВНЗ. *Вища освіта України*. 2004. № 2. С. 66–70.

40. Основи практичної психології: підручник для вузів. Київ: Либідь, 1999. 534 с.

41. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради. Київ: Либідь, 2002. 240 с.

42. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 291 с.

43. Рибалка С. В. Мова міміки, поглядів, жестів. Донецьк: БАО, 2006. 224 с.

44. Слюсаревський М. М. Основи соціальної психології: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2008. 495 с.

45. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів пед. навч. закладів. Тернопіль: підручники і посібники, 1996. 140 с.

46. Чайка В. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності: монографія. Тернопіль: ТНПУ, 2006. 275 с.

47. Чайка В., Темерівська Т. Технологія формування інтегративних якостей пізнавальної активності студентів. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка*. Тернопіль, 2004. С. 31–35.

48. Чайка В. М. Саморегуляція педагогічної діяльності як засіб формування професійної культури майбутнього вчителя. *Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в Європейський освітній простір*. Тернопіль, 2007. С. 6–9.

49. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції. *Вища освіта України*. 2006. № 2. С. 84–87.

50. Швед О. Комунікативний потенціал сучасного студента. *Психологія і суспільство*. 2002. № 2. С. 93–102.

НУБІП України

ДОДАТКИ
Додаток А
Анкета № 1

Шановні студенти! Прочитавши запропоновані вам запитання, постарайтеся відповісти повною відповіддю.

1. На Вашу думку, що таке спілкування?
2. Що ви розумієте під терміном «культура професійного спілкування педагога»?

3. Що Ви вкладаєте у поняття «педагогічне спілкування»? На Вашу думку, які є відмінності між поняттями «спілкування» і «педагогічне спілкування»?

4. З якими методами та формами підготовки майбутніх педагогів до комунікативної діяльності Ви знайомі?

5. На Вашу думку, які особисті якості необхідні майбутньому педагогу в його професійній діяльності?

6. Які теоретичні джерела на тему педагогічного спілкування Вам знайомі?

7. У майбутній професійній діяльності якого стилю спілкування Ви плануєте дотримуватись?

8. На Вашу думку, комунікативна підготовка майбутніх педагогів у нашому університеті достатня?

9. Як Ви вважаєте, які теоретичні знання необхідні майбутньому педагогу для ефективного спілкування з учнями?

НУБІП України

Анкета №2

Шановні студенти! Уважно прочитавши твердження дайте відповідь «так» чи «ні», заносючи відповіді в бланк.

1. У будь-яких скрутних ситуаціях я зберігаю самовладання і залишаюся прикладом для оточуючих.

2. На мій погляд, авторитет педагога та демократичний стиль спілкування є найбільш ефективними способами вибудовування позитивних взаємин педагога та студентів.

3. Мені важко показувати свої почуття, свій внутрішній світ оточуючим.

4. Мені легко надати співрозмовнику право залишатися при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.

5. Спілкуючись із оточуючими, я у будь-яких ситуаціях створюю позитивний емоційний настрій.

6. Мені важко контролювати свою поведінку, коли я потрапляю в екстремальні ситуації.

7. Я відношусь до студентів з повагою, намагаюся виявляти доброзичливість у кожній ситуації спілкування.

8. Вважаю, що не варто переживати через розбіжності, що виникають у процесі спілкування.

9. Погоджуся з думкою, що іноді мені може бракувати витримки та терпіння.

10. Я завжди успішно контролюю зміст матеріалу, поведінку студентів та свої дії на уроці.

11. Мені знайомі прийоми саморегуляції та самоконтролю, які я використовую на практиці.

12. Я можу розгубитися, якщо студенти ставлять незаплановані запитання.

НУБІП України

НУБІП України

Додаток В

Оцінка рівня комунікабельності

Даний тест спрямований на визначення рівня комунікабельності опитуваного. На запитання можна відповідати трьома варіантами: «так», «іноді» та «ні». Потрібно відповідати швидко, не замислюючись, фіксуючи такі дані: 1 так, 2 ні, 3 іноді.

1. Ви готуєтесь до звичайної зустрічі, чи дратує Вас процес очікування?
2. Чи переживаєте Ви, коли Вас просять зробити доповідь, підготувати виступ, донести будь-яку інформацію на нараді, зборах чи подібному заході?
3. Ви ніколи не відкладаєте відвідування лікаря до останнього моменту?
4. Якщо Вам пропонують відрядження до незнайомого міста, чи намагаєтесь Ви відмовитися від подібної поїздки?
5. Ви волієте ділитися переживаннями з близькими, друзями?
6. У Вас викликає роздратування прохання на вулиці незнайомої людини (дізнатися про дорогу, уточнити адресу, відповісти на якесь питання)?
7. Ви підтримуєте думку про актуальність проблеми «батьків і дітей», коли люди різного віку не можуть зрозуміти один одного?
8. Вам незручно нагадувати людині, що вона забула вам повернути борг, який ви їй зайняли кілька місяців тому?
9. У випадку, коли в ресторані або в кафе вам подають неякісну страву, ви промовчите?
10. Ви ніколи не вступаєте в розмову першим в компанії з незнайомою людиною?
11. Вас сильно засмучує довга черга в магазині, в касі кінотеатру настільки, щоб відмовитися від свого наміру щось купити, чи сходити в кіно?
12. Чи побоюєтесь ви бути учасником будь-якої комісії, яка розглядає конфліктні ситуації?
13. З приводу оцінки літературних творів і витворів мистецтва ви дотримуєтесь власних критеріїв і берете до уваги думку інших?

14. У випадку, коли Ви почули помилкову думку щодо питання, в якому добре знаєтеся, чи волієте Ви промовчати?

15. Вас дратує прохання колеги допомогти у професійному питанні?

16. Вам зручніше викласти власну думку письмово, ніж усно?

Оцінка відповідей: «так» - 2 бали, «іноді» - 1 бал, «ні» - 0 балів. Бали, що підсумовуються, потім згідно з класифікатором визначається категорія, до якої можна віднести випробуваного.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Анкета №4

Інструкція №1. Шановні студенти, серед наведених нижче причин, які спонукають педагога до розвитку комунікативної компетенції, оберете найбільш значущі на Вашу думку.

Процес розвитку комунікативних компетенцій необхідний для:

1. За допомогою переконань успішно впливати на студентів;
2. Отримувати задоволення від спілкування з учнями;
3. Зацікавлювати студентів своїм предметом надалі підтримувати цей інтерес;
4. Вміло передавати знання з предмета, захоплювати манерою його викладу, грамотно будувати мову;
5. Вміти підтримати у процесі спілкування етичні норми поведінки;
6. Вміло уникати конфліктів та проблемних ситуацій у процесі спілкування з учнями;
7. Почуватися комфортно в будь-якій педагогічній та життєвій ситуації;
8. Навчитися входити в контакт із людьми різного віку, різного статусу;
9. Швидко розташовувати до себе колектив студентів;
10. Вміти коректно виправляти помилки студентів, враховуючи їх індивідуальні особливості;
11. Вчасно уникати непередбачуваних ситуацій у процесі спілкування з колективом студентів;
12. Заслужити шанобливе ставлення у колег та студентів;
13. Вміти адекватно зреагувати на неординарні вчинки студентів.

НУБІП України